



T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
MANEVİ DESTEK VE REHBERLİK PROGRAMI
TEZSİZ YÜKSEK LİSANS PROJESİ

ENGELLİ BİREYLERDE MANEVİ DESTEK VE REHBERLİK

Özge SARIKAYA

DENİZLİ, 2024

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
MANEVİ DESTEK VE REHBERLİK PROGRAMI
TEZSİZ YÜKSEK LİSANS PROJESİ

ENGELLİ BİREYLERDE MANEVİ DESTEK VE
REHBERLİK

Özge SARIKAYA

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Hasan KAFALI



T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ



YÜKSEK LİSANS PROJE ONAY FORMU

İslami İlimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Tezsiz Yüksek Lisans Manevi Destek ve Rehberlik Programı öğrencisi Özge SARIKAYA tarafından hazırlanan “Engelli Bireylerde Manevi Destek ve Rehberlik” başlıklı Yüksek Lisans Projesi tarafımdan okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından Yüksek Lisans Projesi olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Hasan KAFALI
Danışman

Pamukkale Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
..... tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Harun ABACI
Müdür

BEYAN

Bu projenin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Özge SARIKAYA

ÖNSÖZ

İnsanlar hayatları boyunca mutlu ve huzurlu bir hayat yaşamak ister ve aileler de çocuklarını dünyaya getirirken çocuklarını her kötü şeylerden sakınmak ister. Ancak dünya hayatı kendi içerisinde mutluluk ile mutsuzluğu, iyilik ile kötülüğü yani zıtlığı barındırır. Haliyle sağlığın yanında kişi birtakım hastalıklarla, engelliliklerle karşılaşır. Karşılaştıkları bu süreçte hayatlarını nasıl geçirdikleri çok önem bir süreçtir. Çünkü kişi karşılaştığı bu sıkıntılar karşısında kabullenememe, isyan, sorgulama sürecine girer.

Kişi bu süreçte yaşadığını anlama ve anlamlandırmaya çalışır. İşte burada dini değerler devreye girmektedir. Çünkü kişi yaşadığı süreci Allah inancıyla aşmaya çalışan kişiler Manevi Destek ve Rehberliğe yönelir. Engelli bireylerin kendilerini anlamlandırmaları ve toplumda yer edinmeleri, normal bireylere göre farklı görülmemeleri önemlidir.

Giriş ve üç bölümden oluşan bu çalışmada engellilerin karşılaştıkları sorunlar, engelli çocuğa sahip olan ailelerin sıkıntıları, toplumun engellilere olan bakışı ve engellilerin sıkıntılarıyla baş etmede dini değerlerin öneminden bahsedilmiştir.

Bu çalışmaya yer vermem de Lisans dönemindeki değerli Prof. Dr. Abdülkerim Bahadır hocamızın katkısı olmuştur. Kendisinden lisans yıllarım da Manevi Destek ve Rehberlik adında ders almış ve bu konu hakkında önem verilmesi gerektiğinden bahsetmişti. Ve bu alanda yüksek lisans yapmak istememin sebebi değerli hocamdır. Ayrıca engelli konusunu seçmemin sebebi ise günümüz toplumunda engellilerin yaşadıkları sıkıntıları herkesin anlayamadığını ve bununla ilgili daha çok çalışma yapılması görüşümdedir. Bu süreçte tezimde katkıları olan Dr. Öğr. Üyesi Hasan KAFALI ve Arş. Gör. Yasin BOSTAN hocalarıma teşekkürü borç bilirim.

Son olarak bu süreçte bana destek olan, benim bugünlere gelmem de büyük bir katkısı olan aileme de teşekkürlerimi sunarım.

Özge SARIKAYA

Denizli – 2024

ÖZET

Pamukkale Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü Tezsiz Yüksek Lisans Proje Özeti

Tezin Başlığı: Engelli Bireylerde Manevi Destek ve Rehberlik
Tezin Yazarı: Özge SARIKAYA Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Hasan KAFALI
Kabul Tarihi: 05.01.2024 Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) + 37 (tez).
Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri Bilim dalı: Manevi Destek ve Rehberlik
<p>Bu çalışmamızda Engelli bireylerin yaşadıkları sıkıntılarla baş etmeleri ve engellilik durumlarını kabullenmelerinde manevi destek ve rehberliğin önemini anlatmaya çalıştık. Bu çalışmada konu ile ilgili alan taraması yapıp incelendi. Üç bölümden oluşan çalışmanın, birinci bölümünde engelli bireylerin kimler olduğu ve engelli türlerinden yani çalışmanın teorik kısmından bahsedildi. İkinci bölümünde toplumun engellilere bakış açısı genel olarak ele alınıp ailenin ve engelli bireylerin sıkıntılarından, üçüncü bölümünde ise engelli bireylerin yaşadıkları sıkıntıları aşmada dini değerlerin öneminden bahsedildi.</p> <p>Araştırma sonunda engelli bireylere yapılacak olan manevi destek ve rehberliğinde muhatabın psikolojik durumlarının dikkate alınarak iletişimin önemli olduğu belirtildi. Bu süreçte ayet ve hadislerden örnek verilerek engelli bireylerin tek başına olmadıklarını İslam' a göre cennetle müjdelendikleri anlatılıp kendilerini değerli hissetmelerini sağlamak önemlidir. Ayrıca engellilerin topluma olan bakış açısını değiştirmek ve bunun için çalışmalar yapıp toplum kazandırılması gerekmektedir. Çünkü engelliler de o toplumun bir parçasıdır, o toplumda engelli veya sağlıklı bir</p>
Anahtar Kelimeler: Engelli birey, Manevi Destek, Din Eğitimi, Rehberlik

ABSTRACT

Pamukkale University Institute of Islamic Sciences

Abstract of Master Thesis

Title of the Thesis: Spiritual support and guidance for disabled individuals	
Author: Özge SARIKAYA	Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Hasan KAFALI
Date: 05.01.24	Nu. of pages: vii (pre text)+37 (main body)
Department: Philosophy and Religious Sciences Subfield: Spiritual Support and Guidance	
<p>In this study, we tried to explain the importance of spiritual support and guidance in helping individuals with disabilities cope with their difficulties and accept their disability. In this study, a literature review was conducted on the subject. The first part of the study discussed who disabled individuals are and the types of disabilities, which is the theoretical part of the study. The second part discussed the society's perspective on disabled individuals in general, as well as the difficulties faced by families and disabled individuals. The third part emphasized the importance of religious values in overcoming the difficulties faced by disabled individuals.</p> <p>At the end of the research, it was emphasized that communication is important in providing spiritual support and guidance to disabled individuals, taking into account their psychological state. In this process, examples from verses and hadiths were given to show that disabled individuals are not alone and that they are promised paradise according to Islam, in order to make them feel valued. Additionally, efforts should be made to change the perspective of society towards disabled individuals and integrate them into society. Because disabled individuals are a part of that society, there is nothing more normal than them being a part of that society, whether disabled or healthy. Furthermore, it is important that disabled individuals living in our society are not deprived of any rights and opportunities. In our study, recommendations were made on how to treat disabled individuals in certain situations and what can be done to alleviate their difficulties.</p>	
Keywords: Disabled individual, Spiritual Support, Religious Education, Guidance	

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ	vii
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu ve Amacı	1
I. Araştırmanın Kaynakları, Yöntemi ve Literatür Kriğiği	2
BİRİNCİ BÖLÜM	4
ENGELLİLİK	4
1.1.Engelli Bireyler Kimdir?	4
1.1.1. Zihinsel Engelliler	5
1.1.2. Görme Engelliler	5
1.1.3.İşitme Engelliler	5
1.1.4. Dil ve Konuşma Engelliler	6
1.1.5. Bedensel Engelliler	6
İKİNCİ BÖLÜM	7
ENGELLİ BİREYLER VE TOPLUM	7
2.1.1. Engelli Bireye Sahip Aileler ve Manevi Destek	7
2.1.2. Engelli Bireylere Yönelik Toplumun Bakış Açısı	11
2.1.3. Hz. Peygamber'in Engellilere Yaklaşımı	13
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	18
ENGELLİ BİREYLERDE DİN EĞİTİMİ	18
1. Engelli Bireylerin Manevi Rehberliğinde İletişimin Önemi	18
2. Engelli Bireylerin Yaşadıkları Sıkıntıları Anlamada Din Eğitiminin Rolü	22

ÖNERİLER.....	31
SONUÇ	34
KAYNAKÇA.....	36

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.s.	: aleyhi's-selâm
b.	: bin, ibn (ođlu)
bk.	: bakınız
bs.	: baskı, basım
c.	: cilt
çev.	: çeviren
ed.	: editör
h.	: hicrî
Hız.	: Hazreti
s.	: Sayfa, Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: ve benzeri
a.mlf	: aynı müellif
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
s.a.s./s.a.v.	: Sallallahü aleyhi ve sellem
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
r.a.	: Radıyallahu anh
a.g.e.	: adı geçen eser
a.k.t	: aktaran
nşr	: Neşreden

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Tarih boyunca her dönemde engelli bireyler var olmuştur. Engelli bireyleri toplumdan ayrı düşünmek doğru olamaz. Ayrıca insanoğlu mutlu, güzel şeylerle karşılaşırken engellilik, hastalık gibi sıkıntılarla da karşılaşmaktadır. İnsanoğlu karşılaşmış olduğu bu sıkıntılar karşısında kabullenme, anlama ve durumunu anlamlandırma sürecine girer. Ama bu süreçte kendi sıkıntıları haricinde toplumun farklı bir bakış açısı ya da toplumdaki bir takım fiziki, sosyolojik, psikolojik gibi sıkıntılarla karşılaşmaktadır. İnsanoğlu fitratı gereği yaşadıklarını sorgulamaya başlar. Bu sorgulama sürecinde kişiyi toplumda var olmaları ve mutlu olabilmeleri adına dini değerlere yönlendirir. Bu çalışmamızda engelli kavramının tanımını üzerinde durularak engelli bireylerin kimler olduğu, engel türlerine göre sıkıntıların tespiti yapılarak manevi destek ve rehberliğe kimlerin ihtiyacı olduğu konusu üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızın konusu engelli bireylerin bu süreçte dini değerlere nasıl yaklaştığı, yaşadıkları sıkıntılarda durumu anlamlandırıp anlamlandıramadıklarında manevi destek ve rehberliğin katkısı olup olmadığı değerlendirilmesidir. Çalışmaya ek olarak engelli çocuklara sahip olan ailelerin yaşadıkları sıkıntılar, engelli bireylere toplumun bakış açısı, Hz. Peygamber'in engellilere yaklaşımı ve Kur'an'dan ayetlerle açıklamalar konuya dahil edilmiştir. Ayrıca manevi destek ve rehberliğe ihtiyaç duyan engelli bireylere nasıl ulaşılabilir, iletişim şekli nasıl olması gerekir gibi konular üzerinde önemle durulmuştur. Engelli bireyler ve ailelerin, toplumda yaşadıkları sıkıntılara karşı alınması gereken önlemler ve nasıl destek çıkılabilir gibi konulardan bahsedilmiştir. Bu çalışmadan hareketle amacımız engelli bireylerin hayatları boyunca karşılaştıkları sıkıntıları dini değerler, ayet ve hadisler baz alınarak baş etmede manevi destek ve rehberlik yararlı olacaktır.

I. Araştırmanın Kaynakları, Yöntemi ve Literatür Kritiği

Engelli bireylerde manevi destek ve rehberlik konusunda akademik kaynaklara bakıldığında bu alandaki çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışmada manevi destek ve rehberlik alanında engelli bireyler ve engelli bireylerde dinin rolü incelenmiştir.

Üç bölümden oluşan çalışmanın, birinci bölümünde “Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar ‘Özel Eğitime Giriş’”¹, “Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi”² kitaplarından faydalanılarak engelli nedir, kimlerdir gibi teorik kısmı ele alınarak bu bölümde engel gruplarına göre engellilikleri hakkında bilgilendirme yapıldı.

İkinci bölümde engelli bireyler ve toplumun ilişkisinden, sıkıntılarından bahsedildi. Bu bölümde Engelli Çocuğa Sahip Olan Ailelere Yönelik Manevi Destek Eğitimi (Naci Kula), Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma (Naci Kula), Hz. Peygamber’in Engellilere Karşı Bakış Açısının Tespiti (Saffet Sancaklı) adlı makaleler incelenerek engelli bireylerin karşılaştıkları sıkıntılar dile getirildi. Ayrıca İslam Musayev’in “Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi” ve Naci Kula’nın “Engelli Çocuğa Sahip Olan Ailelere Yönelik Manevi Destek Eğitimi” eserlerinde geçen mülakatlardan bahsedilerek dolaylı yoldan görüşme tekniğine yer verildi. Bunun yanında farklı kaynaklar taranarak makaleler okunup değerlendirmeler yapıldı.

Ve son olarak üçüncü bölümde ise Engelli bireylerde önemli olan iletişim unsurundan bahsedildi. Manevi destek ve rehberlikte engelli bireylerle olan iletişimin önemini anlatabilmek adına “Engelli Bireylerin Manevi Rehabilitelerinde İletişimin Önemi” (Saadettin Özdemir) makalesinden faydalanıldı. Bu bölümde ayet ve hadislerden bahsedildiği için Elmalılı ve Diyanetin Kur’an meallerine, Diyanetin Hadislerle İslam gibi eserlerden yararlanılarak Hz. Peygamber döneminde engellilere nasıl davranılırdı gibi konulardan örnekler verildi. Bunun yanında daha az başvurulan kaynaklara da kaynakça bölümünde yer verildi. Bu araştırma sonunda engelli bireylerin bu süreci kolay atlatmalarında önemli bir unsur olan din eğitiminin katkıları incelenip değerlendirildi.

¹ Yahya Özsoy vd., *Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar “Özel Eğitime Giriş”* (Ankara : Karatepe Yayınları, 1996).

² İslam Musayev, “İslam Musayev. Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi. (İstanbul: C Planı Yayınları, 2016)”, (15 Haziran 2020).

Engelli bireylerin diğer bireyler gibi daha rahat ve huzurlu yaşayabilmesi adına manevi destek ve rehberliğe gereken önemin verilmesi gerekmektedir. Bu süreçte engelli bireylerin kendisi dahil ailesi ve yaşadığı toplumun bu konularda bilgilendirilmesi önemlidir. Çünkü engelli bireylerin yaşadıkları sıkıntılar sadece kendisini ilgilendirdiği sıkıntılar değildir. Yaşadıkları ortamın engellilere göre düzenlenmesi, karşılaştıkları sıkıntılara karşı kalıcı çözümler üretilmesi önemlidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENGELLİLİK

1.1.Engelli Bireyler Kimdir?

Günümüzde engelli kelimesi üzerinde pek çok tanım yapılmaktadır. Engellilik, bazen doğuştan gelen özelliklerle kalıtsal hastalıklar şeklinde meydana gelirken bazen de hastalık, kaza, doğal afet, savaş, çevresel imkansızlıklar gibi nedenlerle daha sonra ortaya çıkan, bedensel ve zihinsel davranışları yerine getirmedeki sınırlılık durumudur.³ Bir başka tanım ise bireyin, yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak yerine getirmesi gereken rollerini, vücudunda var olan veya sonradan ortaya çıkan yetersizlik yüzünden gereği gibi yerine getirememesi durumunda kalmasına “engel” denir.⁴Örneğin işitmesi yüzünden yetersiz duruma düşen, yani işitemeyen, konuşamayan çocuk okulda, sınıfta ve toplumda sözlü iletişime dayalı rolleri yerine getirmek istediğinde yetersizliği ortaya çıkmaktadır.⁵ Engellilik doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yetilerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, normal yaşamın gereklerine uyamama olarak tanımlanmaktadır.⁶

Engelliği doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlüğü olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi olarak tanımlamak mümkündür.⁷

Engelli bireyleri engel durumlarına göre “zihinsel engelliler, görme engelliler, işitme engelliler, konuşma engelliler ve bedensel engelliler” olarak gruplandırabiliriz.⁸

³ Mehmet Bahçekapılı, “Din Eğitiminde Motivasyon ve Verimlilik Sempozyumu”, *Din Eğitiminde Motivasyon ve Verimlilik Sempozyumu*, ; (Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, 2016); akt. Fadime Çınar, “Yaşlı ve Engelli Bireylerde Manevi Bakımın Önemi” 6/13 (2018), 41.

⁴ Elif Zehra Kandemir, “Engellilik, Engelli Bireyden Çok Tüm İnsanlık İçin Önemli Bir Sınav”, *Perspektif* (03 Aralık 2023).

⁵ Musayev, “Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi.”, 7.

⁶ Naci Kula, *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma* (İstanbul: Dem yayınları, 2005), 59.

⁷ 5378 sayılı Engelliler Kanunu (5378 sayılı Engelliler Kanunu), (01 Temmuz 2005).

⁸ Mitat Enç vd., *Özel Eğitime Giriş* (Ankara: AÜEF Yayınları, 1981), 5-6; akt. Musayev, “Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi.”, 10.

1.1.1. Zihinsel Engelliler

Zihinsel engellilik, gelişimsel dönemlerde ortaya çıkan, uyumsal davranışlarda görülen yetersizlik ve genel zekâ fonksiyonlarının normalin altında olma durumudur. Zihinsel engelliliğin birçok yönleri vardır ki, bu özelliği ile tıp, sosyoloji, psikoloji ve eğitim gibi birçok bilimin konusu olmuştur. Bu açıdan zihinsel engelliğin farklı tanımları yapılmış ve her alanın mensupları bu olguyu kendi açısından tanımlamaya çalışmıştır.⁹

Genel olarak, doğumdan önce, doğum esnasında ve sonraki gelişim sürecinde oluşan çeşitli nedenlerle zihin, sosyal, olgunluk, psikodevimsel gelişim ve fonksiyonlarında sürekli yavaşlama, duraklama ve gerileme sonucu yaşlılarına göre ¼ ve daha yüksek oranda gerilik ve yetersizliği nedeniyle normal eğitim programından yararlanmayan zihinsel engelli denir.¹⁰

1.1.2. Görme Engelliler

1. Özel Eğitim konseyinde görme engelliler, körler ve az görenler şeklinde sınıflandırılmıştır. Yapılan tanımlara göre kör, “bütün düzeltmelere rağmen iki gözle görme keskinliği 1/10’dan ve görüş açısı 20 dereceden aşağı olan, eğitim ve öğretim çalışmalarında görme gücünden yararlanmasına imkân olmayan kişidir”. Az gören ise “bütün düzeltmelere rağmen iki gözle görmesi 1/10 ile 3/10 arasında olan ve özel bir takım araç ve yöntemler kullanmadan eğitim- öğretim çalışmalarında görme gücünden yararlanması mümkün olmayan” şeklinde tanımlanmıştır.¹¹

1.1.3. İşitme Engelliler

İşitme yetersizliği değişik şekillerde tanımlanmakta ve bölümlenmektedir. Farklı bilim dallarının konuya değişik açıdan bakması, işitme yetersizliğinin farklı tanımlanmasına neden olmuştur. İşitme duyarlılığının kişinin gelişim, uyum- özellikli

⁹ Musayev, “Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi.”, 10.

¹⁰ Yahya Özsoy vd., Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar “Özel Eğitime Giriş” (Ankara : Karatepe Yayınları, 1996), 156; akt. Musayev, Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi, 11.

¹¹ Özlem Ersoy - Neslihan Avcı, Özel Gereksinimi Olan Çocuklar ve Eğitimleri- Özel Eğitim (İstanbul: Ya-Pa, 2000), 33; akt. Musayev, Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi, 12.

iletişimdeki görevleri yerine getiremeyişinden ortan çıkan duruma, işitme yetersizliği denir.¹²

1.1.4. Dil ve Konuşma Engelliler

İnsan hayatında konuşmanın önemli bir yeri vardır. Konuşma, sonradan öğrenilen bir davranıştır. Konuşma engelliliği ile ilgili tanımlar ve terimler de değişiklik göstermektedir. Eğer bir konuşma, hoş olmayan sesle ve yaşına uygun olmayan veya anlaşılmayan bir şekilde yapılır, dolayısıyla normalden çok farklılık gösterir ve dikkati konuşana çekerse, genellikle yetersiz konuşma olarak kabul edilir. Konuşma diğer insanların konuşmasından dikkati çekecek kadar sapma gösterdiği, iletişimi karıştırdığı ve konuşanda uyumsuzluk yarattığı zaman yetersizdir.¹³

Bu tanımların ortak yönleri vardır. Buradan hareketle konuşma engelliler için şöyle bir tanım yapmak mümkündür: Konuşmanın akışında, ritminde, tizliğinde, vurgularında, ses birimlerinin çıkarılışında, eklemenişinde, artikülasyonunda, anlamında bozukluğu bulunana konuşma engelli denir.¹⁴

1.1.5. Bedensel Engelliler

Bedensel engelli, tıbbi açıdan, kas- iskelet ve eklemlerde ortaya çıkan yetersizlikleri, hastalıklar ve kazalar sonucu sinir sisteminin zedelenmesini ve kronik sağlık problemlerini hepsini almaktadır.¹⁵

Millî Eğitim Bakanlığınca çıkarılan Özel Eğitim Okulları Yönetmeliğinde ortopedik engelli; “Bütün düzeltmelere rağmen iskelet, sinir sistemi, kas ve eklemlerdeki yetersizliklerden dolayı normal eğitim- öğretim çalışmalarından yeteri kadar yararlanamayan” olarak tanımlanmaktadır.¹⁶

¹² Özsoy vd., *a.g.e.*, 52; akt Musayev, *Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi*, 12.

¹³ Yahya Özsoy, *Konuşma Özürlü Çocuklar ve Eğitimleri* (Eskişehir : Eskişehir İktisadi Ticari İlimler Akademisi, 1982), 5-7; akt Musayev, *Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi*, 14.

¹⁴ Musayev, *Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi*, 14.

¹⁵ Musayev, *Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi*, 15.

¹⁶ Doğan Çağlar, *Ortopedik Özürlü Çocuklar ve Eğitimi* (Ankara : Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 1987), 13; akt. Musayev, “Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi.”, 15-16.

İKİNCİ BÖLÜM

ENGELLİ BİREYLER VE TOPLUM

2.1.1. Engelli Bireye Sahip Aileler ve Manevi Destek

Toplumsal yapının varlığını sürdürebilmesi için önemli bir kurum olan aile, toplumun en küçük birimidir. İnsanlık tarihinin de vazgeçilmez bir unsuru olan ailede, çocuğun önemli bir yeri vardır. Çünkü çocuklar, aile için önemli bir unsur olduğu gibi kendilerinin bir uzantısı olduğu kabul edilir. Aile için çocuklar onların hayalleri olabilir. Ancak çocuklar ailede bazen bir sevincin bazen de üzüntünün kaynağı olabilir. Ailede engelli doğan ya da sonradan engelli olan kimseler ailenin duygusal, fiziksel vb. yönden ailenin düzenini bozar. Bu durumda aile çocuğunun engelini kabul edemez, çocuğa karşı farklı duygular içerisine girer. Bu nedenler engelli çocuklarla ilgilenen uzmanlar aileyi de işin içerisine katıp onlara yardımcı olmalıdır.¹⁷

Engelli bir çocuğa sahip olduklarını öğrenen anne- babalar bütün umutları boşa çıktığı için, hayal kırıklığına uğramakta ve büyük bir endişe içerisine girmektedir.¹⁸ Naci Kula'nın (2012) çalışmasındaki mülakat örneklerine bakıldığında ailelerin hayal kırıklığı ile karışık duygular içerisine girdiği görülmektedir: *“Bunu öğrenince dünyamız yıkıldı, çok üzüldük, ama o benim bir parçamdı. Ne yapabiliyordum. Bir anne olarak onunla yaşamak zorundaydım”* (45 yaşında zihinsel engelli çocuğu olan ortaokul mezunu) şeklindeki ifadelerle bakıldığında engelli çocuğa sahip ailenin hayal kırıklığına uğradıkları, engelliliği kabullenmede zorlandıkları ve şok, üzüntü, korku gibi karışık duygular içerisine girdikleri görülmektedir.¹⁹ Yine bir başka örnekte ise engelli çocuğa sahip anne babaların yaşadıkları duygulardan bir tanesi de bu durumu yaptıkları bir hatanın ya da günahın bedeli olarak yaşadıklarını düşünerek, kendilerinin cezalandırıldıklarını düşünmeleridir. 41 yaşında öğretilebilir zihinsel engelli çocuğa sahip olan annenin sözleri, çocuğunun durumundan ötürü cezalandırılarak düşündüğünü

¹⁷ Naci Kula, “Engelli Çocuğa Sahip Ailelere Yönelik Manevi Destek Eğitimi” (Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2012), 271.

¹⁸ Naci Kula, “Engelli Çocuğa Sahip Ailelere Yönelik Manevi Destek Eğitimi” (Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2012), 271; Musayev, “Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi.”, 126.

¹⁹ Kula, “Ailelere Yönelik Manevi Destek”, 274; Musayev, “Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi.”, 127.

göstermektedir: “Ben bir yanlış yaptım da Allah’ım onun için beni mi cezalandırdı diye soruyorum kendime.”²⁰ bu yüzden anneler, çocuklarının yaşadıkları sıkıntılardan ötürü kendilerini suçlayabilmektedir.

Ayrıca anne- babalar, çocuklarının geleceği konusunda da kaygı içerisine girmektedirler. “Benden sonra çocuğum ne olacak?”, “Biz ölünce çocuğumuz ne yapacak?” şeklinde kafalarında sorularla üzüntülerini, kaygılarını artırmaktadır. Kendilerinden sonra bir birey olarak hayatlarını sürdüreceklerini çok düşünüp merak ederler. İslam Musayev’in (2016) çalışmasında geçen örnekte çocuğu engelli olan bir baba ise düşünce ve duygularını şu şekilde dile getirmektedir: “Çünkü benden sonra o çocuk ne olacaktı ve hala sürekli düşüncem, ben yarın öldüğüm zaman bu çocuk ne olacak? Annede de bende de.”²¹ Engelli çocuğun ailesine bağımlı olması ister istemez ailelerde böyle düşünce içerisine sokmuştur.

Kula’nın (2012) çalışmasında engelli çocuğa sahip anne- babalar, devamlı çocuklarının bakımı ve ihtiyaçlarıyla ilgilenmek, vakitlerinin çoğunu çocuklarıyla geçirmek, sürekli yanlarında olmakla anne-babanın günlük hayatlarında önemli değişikliğe sebep olduklarını dile getirmektedirler: “Bizim, eşimin de benim de sanat hayatımızı bitirdi. Yapabileceğimiz çok şey vardı. Artık eskisi gibi değil. Ben fazla dışarıya çıkamadığım için sanatsal anlamda dostlarımı kaybettim, aramamaya başlayınca çok doğaldır; aranız soğuyor, ilişkiler kopuyor. Sanatsal ve sosyal yönden hayatımız değişti. Yakın ilişkilerde olduğumuz aileler, arkadaşlarımız vardı, ancak B’yle ilgili olmaya karar verdiğimizden itibaren bu dostlardan, bu arkadaşlardan koştuk.”²²

Engelli çocuğu olan ailelerin karşılaştıkları sıkıntılar olsun duygular olsun bunların üstesinden gelebilmeleri için engelli çocuklarına daha faydalı olabilmeleri adına manevi destek önemlidir. İnsanların stresli ve hastalık, sıkıntılı zamanlarında daha çok dini değerlere yöneldiği görülmüştür. Yapılan araştırmalarda, insanların %45’inin stresli zamanlarında birtakım dini davranışları gerçekleştirerek sorunu aşmaya çalıştıkları, hastalık, ölüm vb. olumsuz bir durum karşısında ise insanların %78’inin dini değerlere

²⁰ Kula, “a.g.e”, 2012, 275.

²¹ Musayev, *Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi*, 129.

²² Kula, “a.g.e”, 2012, 279.

yöneldiği görülmüştür.²³ Bu ve bunun gibi araştırmalara bakıldığında insanların hastalıkla, doğal afetler vb. sıkıntılarla karşılaştıklarında bir çare arayışına girdikleri görülmüştür.

Engelli çocuğa sahip aileler, çocukları ile ilgilenirken zaman zaman çöküntüye düşüp usanmaya başlar, kendilerini kötü hissetme gibi ruhsal sıkıntılarla karşılaşabilmektedirler. İşte burada ailelerin moral seviyesini yükseltecek, yaşadıkları sıkıntılarla başa çıkabilme gücü kazandıracak önemli vasıtalarından biri de din ve maneviyattır. Allah'ın her konuda yardım edeceği inancının aşılması, kişiye huzur sağlanması için dini inançlar önemlidir.²⁴ Allah ile kurulan ilişkinin, kendilerine mutluluk ve huzur vereceği inancı taşıyan kişilerde manevi destek algısının ruh sağlığını koruyucu bir işlev üstlendiği söylenebilir.²⁵

Peki engelli çocuğu olan ailelere yönelik nasıl bir manevi destek verilebilir?

Sorunları ortak olan aileler bir araya getirilerek ailelerin hissettikleri duyguları, yaşadıkları sıkıntıları birbirlerine güç ve fayda olması için paylaşmaları sağlanır. Dini danışmanlar da gerektiğinde devreye girerek ailelerin bir yol bulmasına, rahatlamasına yardımcı olur. Böylece duygusal güçlüklerle bağı olarak anne- babaların yaşadıkları sıkıntıları anlamalarına ve çözümlenmelerine yardımcı olunur.²⁶

Engelli çocuğa sahip ailelerin yaşadıkları sıkıntılar da dini içerikli manevi desteğe başvurdukları görülmüştür. Bu durumda ailelere verilecek manevi destekte dini değerlere önem verilmesi gerekir. Engelli çocuğa sahip olan aileler ilk önce şoka uğramakta ardından inkâr, isyan ve bu durumun neden kendilerinin başına geldiğini sorgulama, kabullenememe ve Allah'a karşı kızgınlık gibi duygular yaşanabilmektedir. İşte burada ailelere doğru bir Allah inancı verilmesi, çocuklarının neden engelli olduğunu anlama açısından kendilerini rahatlatacaktır.

²³ Kula, "a.g.e", 2012, 284.

²⁴ Kula, "a.g.e", 2012, 287.

²⁵ Asım Yapıcı, *Ruh sağlığı ve Din : Psiko-sosyal Uyum ve Dindarlık*. (Adana : Karahan Kitabevi, 2007), 92; akt. Kula, "a.g.e", 2012, 287.

²⁶ Musayev, *Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi*, 134.

Esra Serdaroğlu'nun (2008) yapmış olduğu bir araştırmada anne- babaların yaşadıkları durumu Allah'ın kudretine ve iradesiyle ilişkilendirerek çocuklarının engelliliğini kabullenmeye çalıştıkları görülmüştür:

“Her şeye rağmen her şeyi kabullenip, senin bize yüce Rabbimin bir lütfu olduğunu biliyordum. Ve sen beni yüceler yücesi Yaratıcıya daha da yaklaştırdın.” (Down sendromlu çocuğu olan anne)²⁷ Görüldüğü gibi anne- babaların Allah'a olan inançları bu durumu kabullenmelerinde kolaylık sağlamıştır.

Engelli çocuğu olan ailelerin kabullenme sürecinde yaşadıkları olayın kendilerinden daha kötü durumda kişilerin olduğunu düşünerek, o anki durumlarına şükretmeleridir. Bu şükür hali ailelerde psikolojik olarak rahatlama sağlar. *“Celâlim hakkı için şükrederseniz elbette size artırırım ve eğer nankörlük ederseniz haberiniz olsun ki azâbım çok şiddetlidir.”²⁸* ayetinde Allah'ın buyurduğu gibi kişi durumu kabullenip şükrederse manevi yönden huzur ve mutluluğu bulacaktır.

Engelli çocuğa sahip ailelere motive edici destek de bulunmak önemlidir. *“Ziyaret için bir hastanın yanına girdiğinde ondan senin için dua etmesini iste. Zira onun duası, meleklerin duası gibidir”²⁹* hadisiyle kişilerin bu yükü kaldıramadıklarını hissettiklerinde veya şevklerinin kırıldığı zamanlarda bakıma muhtaç kimselerin duasını almanın önemli olduğunu, onların dualarının kabul edilenlerden olduğu müjdesi hatırlatılmalıdır.

Kur'an'ı Kerim de insanların yaşadıkları olaylar karşısında kendileri için kabul edilmesi zor olan durumlar ve kendileri için kabul edilmesi zor olan durumlar karşısında nasıl hareket etmeleri gerektiği ile ilgili güzel birtakım bilgiler, kıssalar verilmiştir. Peygamberlerin ve sahabilerin hayatlarına bakıldığında kişilere yaşadıkları olaylara karşı farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır.

Engelli çocuğu olan ailelerin hassas olduğu bir nokta ise çevrenin olumsuz tutum ve davranışlarıdır. Engelli çocuklarına karşı bu tür bir davranışların sergilenmesini

²⁷ Esra Serdaroğlu (ed.), *Anlat Anne: Engelli Çocuk Sahibi Özel Annelerden Özel Çocuklarına* (Ankara: Nobel Yayınları, 2008), 3; akt. Musayev, *Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi*, 135.

²⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an dili : Yeni Mealli Türkçe Tefsir* (Ankara : Diyanet İşleri Reisliği, 1936), İbrâhîm 14/7.

²⁹ “Diyanet Hadislerle İslam” (Erişim 11 Aralık 2023), c. 4/383.

istemeyen ailelerin, çevresindekilerden beklentileri ve istekleri, engelli bireyi kabullenme, toplumun daha anlayışlı olması, kendilerine destek ve değer verilmesidir.³⁰

2.1.2. Engelli Bireylere Yönelik Toplumun Bakış Açısı

Engelli bireyler yaşadıkları bu süreçte diğer bireylerden farklı görülme ve çevreden soyutlanma istemezler. Engelli bireyler çevresiyle, toplumla etkili bir iletişim kurup toplumla bütünleşmek onlar için önemlidir. Çünkü böylelikle onlar yaşadıkları bu hayatı anlamlandırabilirler. Ancak önlerinde ya engellerinden dolayı ya da toplu bakış açısından kaynaklı sıkıntılarla karşılaşabilmektedirler.

Engellilerin yaşadığı en büyük sorunlardan biri toplumla bir bütün olamamaları yani "öteki" leştirilerek ayrımcılığa uğramalarıdır. Engelli bireyler, toplumun gözünde normal insan tipinden çıkarılarak farklı bir insan muamelesi görmektedirler. Engelliler için yaşanabilir bir ortamın oluşturulması için yasalar çıkarılmaktadır. Ancak bu iyileştirmeler tam anlamıyla yapılamamakta ve engelliler gündelik yaşamları, çalışma ortamı gibi basit bir insanın yapabileceği her şeyde sayısız bir şekilde ayrımcılık örnekleri yaşamaktadırlar.³¹Bu olumsuz tutum sadece engellileri değil toplumun hepsini ilgilendiriyor.

İnsanın fitratında olan bu farklılık, sadece engellilikle alakalı değildir. Herkes farklı özelliklere sahip olduğundan dolayı içinde yaşadığımız bu toplum sadece belli bir kesimi dikkate alarak o toplum oluşturulamaz. Bütün farklılıkları da içine alarak iş yerleri, okullar, hastaneler, kaldırımlar vs. her yerde iyileştirilmiş bir toplum anlayışı oluşturulmalıdır.³²Engelli bireylerin bulunduğu ortamlarda bireyler engellilere karşı ayrımcılıkla mücadele edip duyarlı olmalı, engelli bireylerin toplumla bütünleşmesi sağlanmalıdır. Engellilerin yaşadıkları sıkıntılardan biri de engelli durumlarından dolayı yetersiz görülmeleleridir. Bunu sorun olarak gören toplumun engelli bireyler kendi sorumluluklarını üstlenemez veya yerine getiremezler düşüncesine sahip olduklarından dolayıdır. Aslında farkında olmadan yapılan bu davranış ayrımcılığa

³⁰ İslam Musayev, *Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi* (İstanbul: C Planı Yayınları, 2016), 131.

³¹ Musayev, *Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi*, 36.

³² Musayev, *Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi*, 38; "Özürlüleri İstihdamı ve Çalışma Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar" (Yeni Rehabilitasyon Politikaları ve Meslek Tanımları, Ankara: Körler Federasyonu Yayınları, 2001), 143.

girmektedir.³³Karşılaşılan bu sorunların kaynağı aslında engellilik değil, toplumun yanlış bir bakış açısına sahip olmaları, yanlış çözüm önerileri sunmalarından kaynaklanıyor.

Engelli bireylerin toplumdan uzak kalmaları, dışlanmalarına neden olan bir başka konu ise kendileriyle alay edilmesidir. Engelli insanlar durumlarından ötürü çok hassas olabilmektedirler. Engelli kimsenin sahip olduğu bedensel engeli ya da konuşmasındaki yetersizlik gibi gözle görülebilen bir şekilde engelli durumundan dolayı çevresi tarafından alay edilmesi, aşağılanması ve dışlanmasına sebep olmaktadır. Bu da kendilerine yapılan bu davranışların kötü hissettirdiği ve bu davranışlardan hoşlanmadığını göstermektedir. Zaten İslamiyet engellileri küçümsemek, alay etmek veya dışlamak gibi davranışlarda bulunulmasını hoş görmemiştir.

Özellikle engelli kimselere karşı hitap ederken alaycı, onur kırıcı ve rencide edici ifadelerden uzak durmak gerekir. İslamiyet sadece engelinden dolayı engelli kimseleri değil engelli olmayan sağlıklı kimselerin fiziksel özelliklerinden ötürü alay edilmesini, onur kırıcı hareketlerden kaçınılmasını istemiştir. " *Ey iman edenler! Bir topluluk bir diğerini alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da diğer kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Birbirinizi karalamayın. Birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fasıklık ne kötü bir isimdir! Kim de tövbe etmezse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.*"³⁴Ayrıca şaka da olsa onlarla alay edilmemesi gerektiğine ve bedeninin bir kısmında sıkıntı olması insan için bir kusur olmayacağını vurgulayan Peygamberimiz³⁵ " *Kardeşinin derdine sevinip gülme, sonra Allah ona merhamet eder de seni onun sahip olduğu dertle müptela kılar.*"(Tirmizî, Sıfatü'l kıyâme,54)³⁶ sözüyle engellilere karşı nasıl davranılması gerektiğini belirtmiştir.

Engellilerin meslek sahibi olmaları ve onlara uygun yerlerde çalışma alanlarının sağlanması onlar için çok önemlidir. Çünkü engelli bireyler, engellerinden dolayı, kendilerine uygun iş bulamadıkları için ekonomi sıkıntıları yaşamaktadırlar.³⁷ Bedensel

³³ Musayev, *Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi*, 38.

³⁴ *Hak Dini Kur'an dili : Yeni Mealli Türkçe Tefsir*, çev. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (Ankara : Diyanet İşleri Reisliği, 1936), el-Hucurât, 49/11.

³⁵ "Diyanet Hadislerle İslam" (Erişim 11 Aralık 2023), c. 4/274.

³⁶ Ebu İsa (ö. h. 279) Tirmizî, *Sünenu't-Tirmizî* (Mısır: Şirketu Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bali, 1395), 4/c. Kıyame,54.

³⁷ Musayev, *Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi*, 42.

ve fiziksel yetersizliğinden dolayı engelli olan bireyler hareket ve güç gerektiren işlerde diğer sağlıklı insanlar gibi tam ve zamanında yapabilmeleri zor olmaktadır. Sadece fiziksel değil diğer engel olmak türlerinde de farklı alanlarda çalışma kaybı yaşanabilmektedir. Bu sıkıntılarında dolayı engelli bireylerin iş bulmaları zorlaşmaktadır. Yaşamlarının birçok alanında sıkıntı çeken engelli bireyler ekonomi sıkıntılardan dolayı da sosyal alanda dışlanma oranı artmaktadır. Bu yüzden engellilerin meslek edinip kendileri için faydalı olmaları önemlidir. Böylece kendilerine olan güvenleri artar ve sosyalleşmeleri de kolaylaşır.

Özellikle engellilerin karşılaştığı sorunların nedenlerini ana hatlarıyla anlayabilmek çok önemlidir. Eğer ilk önce sorunu çözmekten ziyade engellileri anlamaya çalışırsak toplumun var olan ön yargısını, bakış açısını değiştirebilmek kolay olur. En önemlisi bu sıkıntılarının çözümünde devlet, aile ve toplum iş birliği olmalıdır.

2.1.3. Hz. Peygamber'in Engellilere Yaklaşımı

Engellilik her dönemde olduğu gibi Peygamber efendimiz döneminde de engelliler olmuştur. Rahmet peygamberi olan Peygamberimiz engellilere değer vermiş, onlarla birebir kendisi ilgilenmiş, onlarına sorunlarına çözümler bulmuş ve sürekli iletişim halinde olmuştur. Haliyle Peygamberimizin, engellilerle ilgili hadisleri çokça mevcuttur.

Peygamberimizin engellileri topluma kazandırmak amacıyla engellilerin toplumda kendilerini geçindirmek için çalışmalarını, insanların onlara karşı bakış açısını değiştirmek ve insanlarla sosyalleşmeleri, rahatça iletişim kurabilmeleri adına çeşitli uygulamaları olmuştur.

Peygamberimiz engellilere karşı güzel muamelede bulunulmasını istemiştir ve kendisi de bizlere bu konuda örnek olmuştur. Mekke fethedildiğinde, Hz. Ebû Bekir, yaşlı ve gözleri görmeyen babası Ebû Kuhâfe'yi sırtına bindirerek Peygamberimizin huzuruna getirmiştir. *“Bu ihtiyarı evinde bıraksaydın da ben ona gitseydim olmaz mıydı?”* diyerek bu durumdan rahatsızlığını ve saygısını göstermiştir.³⁸Bir başka hadiste ise Abdurrahman b. Ka'b b. Malik'in (r.a), babası gözlerini kaybedince, ona yardım ettiği ve cuma günleri

³⁸ “Diyabet Hadislerle İslam” (Erişim 11 Aralık 2023), c. 4/279.

namaza götürdüğü bildirilir.³⁹ Hz. Peygamber engellilere yardım etmenin, onlarla ilgilenmenin kişiye sevap kazandıracağını söylemiştir:

“...(Âmâya veya yol sorana) yol göstermen sadakadır. Gücünle güçsüz birine yardım etmen sadakadır. Konuşmakta güçlük çekenin meramını ifade etmen sadakadır...”⁴⁰

Hz. Peygamber’in Mekke’nin ileri gelenlerinden bazı kimselere tebliğ ettiği sırada kendisi tarafından ilgilenilmeyen görme engelli olan Abdullah b. Ümmü Mektûm hakkında Allah tarafından hoş karşılanmamış ve peygamberin bu tavrını eleştirdiği olay Abese suresinin ilk ayetlerinde geçmektedir: “(Peygamber), amanın kendisine gelmesinden ötürü yüzünü ekşitti ve geri döndü. Ne bilirsin, belki o temizlenecek? Veya öğüt alacak da o öğüt ona fayda verecek. Kendini muhtaç görmeye gelince, sen ona yöneliyorsun. Oysaki onun temizlenip arınmamasından sen sorumlu değilsin. Fakat sen, koşarak ve (Allah’tan) korkarak sana gelenle de ilgilenmiyorsun.”⁴¹

Aslında burada Hz. Peygamber, tebliğe kendini fazla kaptırmış ve herkesin Müslüman olmasını umuyordu. Bu tebliğ esnasında sözünün kesilmesini istememişti. O olaydan sonra Hz. Peygamber, Abdullah b. Ümmü Mektûm’un kendisinin her yanına gelişinde “Ey hakkında Rabb’imin beni itâb ettiği(uyardığı) zat merhaba!” der ve urbasını altına sererdi.⁴²

Hz. Peygamber’in engelli bireylere önem verdiğinin en güzel örneklerinden biri de değişik alanlarda yeteneklerine göre görevler vermesidir. Böylelikle onları toplumdan uzaklaştırıp üretmeyen, kendisine faydası olmayan bireyler olarak görmemiştir. Ve onları hayatın farklı alanlarında aktif kılarak memnun etmeye çalışmıştır. Hz. Peygamber, ortopedik engelli olan Muaz b. Cebel’i Yemen’e vali olarak gönderdiğini şu hadisten anlamaktayız: " Sen kitap ehli olan bir topluluğa gidiyorsun. Onları, ‘Allah’tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed’in O’nun peygamberi olduğuna şehadet etmeye’ çağır.

³⁹ Muhammed Nâsırüddin İbn Mâce, *Sahihu Süneni İbn Mace*. (Riyad : Mektebetü’t-Terbiyeti’l-Arabi li-Devli’l-Halic, 1986), blm. İkâme,78.

⁴⁰ “Diyabet Hadislerle İslam” (Erişim 11 Aralık 2023), c. 4/273.

⁴¹ Abese,80/1-10.

⁴² Saffet Sancaklı, “Hz. Peygamber’in Engellilere Karşı Bakış Açısının Tesbiti”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 6/3 (01 Haziran 2006), 52.

*Eğer bunu kabul ederlerse izzet ve celâl sahibi olan Allah'ın her gün ve gecede kılınan beş vakit namazı onlara farz kıldığını bildir. Bunu da kabul ederlerse Allah'ın zenginlerden alınıp fakirlere dağıtılması şartıyla mallarından sadaka vermeyi farz kıldığını bildir. Bunu kabul ettiklerinde, sakın (zekât olarak) onların mallarından en iyilerini alma! Bir de mazlumun bedduasından sakın! Çünkü onunla Allah arasında hiçbir perde yoktur. "*⁴³Bir başka örnek verecek olursak Hz. Peygamber görme engelli olan hicretten önce Medine' de Kur'an öğreticisi olarak görev yapan Abdullah b. Ümmi Mektûm'u, Mescid-i Nebevî 'de müezzin olarak görevlendirdiği gibi, Veda haccına ve Uhud savaşına gidişi de dahil, çeşitli zamanlarda Medine dışına çıktığında 13 defa Medine' de kendi yerine vekil olarak bırakmış, namazları da o kıldırılmıştır.⁴⁴Engellilerin bu vazifeler de görevlendirilmesinde, görme engellilerin mescide gidip gelmeleri zor olmasına rağmen yine cemaate devam etmesini isteyen Hz. Peygamber engellilerin toplumda yeteneklerine uygun alanlarda istihdam edilerek üretici bireyler olmaları, ideallerini gerçekleştirmelerine yardımcı olmaktadır. Günümüzde engelli bireylerinde arzu ettiği şey budur. Çoğu kişi başkasına bağımlı kalarak hayatını sürdürmeyi istememekte, kendilerince üretici bireyler olmayı tercih etmektedirler. Böylece toplumdan soyutlanmadan, psikolojik rahatsızlıklara maruz kalmayıp kendilerini daha mutlu hissedeceklerdir. Hz. Peygamber'in de engelli bireyler için istediği budur.⁴⁵

İslam dininin önemli özelliklerinden biri de kolaylaştırıcı olmasıdır. Allah-ü Teâlâ herkesin kendi gücüne göre sorumluluklar yüklemiştir. Ama sağlıklı olan ile engelli olan kimseleri de aynı ölçüde tutmamıştır. Engelli olan kimselerin durumları göz önüne alınarak kolaylıklar getirilmiştir.⁴⁶Ve Kur' an'ı Kerim' de *"Allah sizin için kolaylık diler, kesinlikle size zorluk dilemez."*⁴⁷ayetiyle engellilerin üzerine düşen sorumluluklarını yerine getirirken zorlanmadan kolaylıkla yerine getirebilmesini ister. Aynı şekilde Hz. Peygamberin de davranışlarında ve uygulamalarında kolaylaştırıcı ilkesiyle hareket ettiğini görmekteyiz. Rahatsızlığı yüzünden ayakta namaz kılmakta zorlanan İmrân

⁴³ "Diyabet Hadislerle İslam" (Erişim 11 Aralık 2023), c. 1/119-120.

⁴⁴ Sancaklı, "Hz. Peygamber'in Engellilere Bakış Açısı", 52; "Diyabet Hadislerle İslam" (Erişim 11 Aralık 2023), c. 7/217.

⁴⁵ Sancaklı, "Hz. Peygamber'in Engellilere Bakış Açısı", 53.

⁴⁶ Sancaklı, "Hz. Peygamber'in Engellilere Bakış Açısı", 59.

⁴⁷ el-Bakara, 2/185.

b.Husayn (r.a)'ın sorusu üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Namazı ayakta kıl, eğer buna gücün yetmezse oturarak yine gücün yetmezse yaslanarak kıl."*⁴⁸ Burada Hz. Peygamberin kolaylaştırdığı görülmektedir. Bir başka hadiste görme engelli olan sahabi İbân b. Mâlik (r.a)'e evini mescid edinmesi için izin verildiği bildirilmektedir. O, Resulullah (s.a.v)' a gelerek şöyle dedi: *"Ben görme güçlüğü çeken birisiyim. Kimi zaman karanlık, yağmur ve sel oluyor. Evime gelerek bir yerde namaz kılsanız da ben orasını namaz kılma yeri edinsem. Bunun üzerine Allah' ın elçisi geldi ve yer olarak nefesini sevdiğini sordu. İbân evin bir yerini gösterdi ve Resulullah (s.a.s) orada namaz kıldı."*⁴⁹ Hz. Peygamber, görme engelli bir kişinin isteğini geri çevirmediği gibi engellilere önem verdiğini göstermiştir.

Hz. Peygamber *"Üç kişiden sorumluluk kaldırılmıştır: Uyuyandan uyanıncaya kadar, akıl hastalığına duçar olandan akli başına gelinceye kadar ve çocuktan bulûğ (ergenlik) çağına gelinceye kadar."*⁵⁰ hadisiyle zihinsel engellilerin dinen herhangi bir sorumluluğunun olmadığını ifade etmiştir. Bununla da İslam dininin bir kolaylık sağladığını görmekteyiz.⁵¹

Hz. Peygamber bir gün Medine pazarında Zâhir isminde bir sahabinin çölden getirdiklerini sattığını görür. Peygamberimiz gizlice ona yaklaşır ve şaka yapmak amacıyla gözlerini kapatarak şöyle der: " Bir kölem var, satıyorum. Onu benden kim alır?" Zâhir:" Ey Allah' ın elçisi, beş para etmez bir sakat köleyi kim satın alır?" Deyince Peygamberimiz bütün ciddiyetiyle şöyle der: " Ya Zâhir, and olsun ki sen Allah katında değersiz değilsin, tam aksine çok değerlisin."(İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-ğâbe , 4/208.)⁵² Hz. Peygamber engellilere her zaman iltifat etmiş ve bu konuda engellilere nasıl davranmamız gerektiği konusunda bize örnek olmuştur.

Engelli bireyler bu dünyada yaşadıkları bu durumun kendilerine bir ceza olarak verildiğini düşünmektedirler ve bunun herhangi bir günah karşılığında verildiğini düşünmek de doğru değildir. " *Mümin kişiye bir ağrı, bir yorgunluk, bir hastalık, bir*

⁴⁸ "Diyabet Hadislerle İslam" (Erişim 10 Aralık 2023), c. 2/531.

⁴⁹ "Diyabet Hadislerle İslam" (Erişim 11 Aralık 2023), c. 4/269.

⁵⁰ "Diyabet Hadislerle İslam" (Erişim 11 Aralık 2023), c. 2/13.

⁵¹ Musayev, *Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi*, 27.

⁵² Musayev, "Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi.", 28.

*üzüntü hatta küçük bir tasa hali isabet edecek olsa, bunlar müminin bir bölüm günahlarına kefarete olur."*⁵³ , " *Bir Müslümana bu isabet eden, ayağına bir diken batması da dahil olmak üzere, hiçbir sıkıntı yoktur ki, Allah bunu onun(günahları) için kefarete yapmasın.*"⁵⁴hadislere baktığımızda engellilerin bu dünyada çektikleri sıkıntılara, günahlarına kefarete olacağı bildirilmiştir.

İslamiyet bedensel ve zihinsel engelli bireyler için akla uygun çözümler üretmiş. İslam dini sağlıklı, engelli insan ayrımı yapmadan toplumdaki kişilerin engelli bireylere karşı yardımcı olmalarını, onların sorunlarının çözümünde yardımcı olmalarını istemiştir. Ve İslam dini kişinin kaldıramayacağı gücünün üstünde yük yüklememiş, zorluklar karşısında kolaylaştırıcı olunmasını istemiştir. Hadislere de baktığımızda engellilere kolaylıklar sağlandığını söyleyebiliriz. Hz. Peygamber insanlara tebliğ ederken muhataplarının psikolojik ve sosyolojik durumlarını göz önünde bulundurmuştur. Bu sebeple günümüzde manevi destek ve rehberlik hizmetlerinde engellilerin yaşamış oldukları psikolojik hallerine göre telkinlerde bulunulması sünnetin amacına uygun olacaktır.

⁵³ "Diyanet Hadislerle İslam" (Erişim 11 Aralık 2023), c. 5/465.

⁵⁴ "Diyanet Hadislerle İslam" (Erişim 11 Aralık 2023), c. 5/461.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ENGELLİ BİREYLERDE DİN EĞİTİMİ

1. Engelli Bireylerin Manevi Rehberliğinde İletişimin Önemi

İletişim, insanların birbirleriyle anlaşmak, konuşmak, alışveriş yapmak için kullandıkları semboller, işaretler, sesler veya farklı araç ve gereçlerdir. Konuşmak, anlaşmak, alışveriş yapmak insanların doğasında olan, vazgeçemeyecekleri temel ihtiyaçlardır. İnsanların var olduğu günden bu yana onların toplu yaşamalarını sağlayan, toplum olma özelliğine anlam veren, hatta topluluğu bir arada tutan temel unsurlardan biridir. İletişim bir arada yaşamayı sağlayan bir bağıdır.⁵⁵ İnsan fıtratı gereği de devamlı iletişim kurar. Engellilerin günlük hayatta yaşadıkları sıkıntılarda onları anlayabilmek, sorunlarına çözüm bulabilmek ve sağlıklı bir rehabilitenin gerçekleşebilmesi için iletişim önemli bir araçtır. Ayrıca bireyin hayatta var olabilmesi için kendisini ifade edebilmesi, insanlarla anlaşabilmesi de çok önemlidir. Çünkü insan maddi ihtiyaçlarının yanında manevi ihtiyaçlarını da karşılayabilmek ister. Bu yüzden kişi psikolojik sıkıntılarını aşmada karşı tarafla verimli bir iletişim kurabilmelidir.

Engelli bireylerde manevi desteğin sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesi için bu destek hizmetini veren danışmanlar ve alan kişiler arasında verimli bir iletişimin olması gerekir. Özellikle bu iletişimi sağlayan danışmanların engelliler hakkında yeterli bir alan bilgisi, muhabata yönelik samimiyet, pozitif ve empatik bakış açısına ve etkili bir iletişim becerisine sahip olmalıdır.⁵⁶ Bazı manevi desteğe ihtiyaç duyan engelli bireyler nereden ve nasıl bu desteği alması gerektiğini bilmediklerinden dolayı sıkıntı yaşayabilmektedirler. Bu sıkıntılarının giderilmesi veya bu kimselere ulaşmak için verimli iletişim kanalları oluşturulabilir. Bunlar doktorların, danışmanların vereceği küçük el broşürleri vs. olabilir.⁵⁷ Eğer ki engelli bireylerle ne kadar çok iletişim kurulmaya çalışılırsa engellilerin çevresiyle sosyalleşmesinde, yalnızlık duygusundan kurtulması

⁵⁵ Saadettin Özdemir, “Engelli Bireylerin Mânevi Rehabilitelerinde İletişimin Önemi”, (2017), 139-140.

⁵⁶ Özdemir, “İletişimin Önemi”, 143.

⁵⁷ Özdemir, “İletişimin Önemi”, 143; Nilgün Ulutaşdemir, “Engelli Çocukların Eğitimi”, *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi* 2 (01 Ocak 2007), 128.

konusunda faydaları olacaktır. Böylelikle engelli bireyler toplumda daha aktif olup kendilerini mutlu ve huzurlu hissedeceklerdir.

Engelli bireyleri, diğer sağlıklı bireylere göre şartları eşit hale getirmek gerekir. Çünkü engelli bireylerin önündeki engellerinden dolayı karşılaştıkları sıkıntılar onların bilgi elde etmelerini zorlaştırmaktadır. Onların bilgiyi elde etmeleri ve ulaşmalarını engellenmesi onların sorunlarını çözmelerini zorlaştırır. Sağlıklı bireylerin iletişimde kullanmış oldukları işaretler, semboller, jest ve mimikler engelli bireylere göre geliştirilmeli, onlara göre uyarlanmalıdır. Bu düzenleme dikkate alındığında engelli birey için önündeki engelleri aşması daha kolay olacak ve onları birer engellilikten çıkaracaktır. Sadece iletişimdeki unsurlar da değil fiziki unsurlarda dikkate alınmalıdır.

Engelli bireylerle iletişimin sağlıklı olması için hem toplumun hem de engellilerin bilgilendirilmesi önemlidir. Toplumun engellilere olan bakış açısı olumlu olmalı, engellinin Allah tarafından cezalandırılmadığını, suçlu olmadıkları anlatılıp diğer sağlıklı bireylere karşı nasıl bir iletişimle yaklaşıyorsa engellilere de öyle davranılması konusunda bilgilendirilmelidir.⁵⁸ Engelliler, toplum içerisinde diğer sağlıklı bireylere göre iletişim konusunda sorun yaşamaktadırlar. Bu yüzden toplum içerisinde bazı kişiler engellilerle iletişim kurma konusunda uzak duruyorlar. Bu durumda aileye çok önemli bir görev düşmektedir. Çünkü engelli bireylerin toplumda yer edinebilmesi için ailenin iletişim kurma konusunda gerek kendileri gerek engelli çocuklarının eğitimi için destek verilmelidir.

Engellilerin manevi rehberliğinde ikna edici bir iletişim dili kullanılması, amaca ulaşmada uygun bir yöntemdir. Çünkü engelliler zaman zaman karamsarlığa düşmekte, olumsuz düşünceler içerisine girmektedir. İşte bu durumdan kurtaracak olan engelliye ikna edici bir manevi rehberlik hizmeti olmalıdır.⁵⁹ Engelliye verilecek rehberlikte bireyin duygularını, düşüncelerini, isteklerini ve hayallerini dikkate almak daha verimli olacaktır.

⁵⁸ Özdemir, “İletişimin Önemi”, 146.

⁵⁹ Özdemir, “İletişimin Önemi”, 147; Naci Kula, *Engelli Birey ve Ailesinin Psiko- sosyal Sorunları ve Manevi Destek* (İstanbul, 2012), 92-105; Ahmet Koç, “Din Eğitiminde Etkili İletişim”, (2014).

Kur'an'ı Kerim, insanların birbirleriyle iletişim kurma konusunda dış görünüşlerinin dikkat etmemek gerektiği önemli olanın ise birbirlerine karşı tutum ve davranışlara dikkat edilmesi uyarısında bulunmuştur.

Engelli bireylerde iletişim engel türlerine göre değişiklik gösterebilir. Bu yüzden manevi rehberlikte engellilerle sağlıklı bir iletişimin olması için onların özelliklerini dikkate almak daha yararlı olacaktır. Bu başlık altında ise engel türlerine göre iletişimde yaşanan sıkıntılar nelerdir ve nasıl iletişim kurulabilir gibi sorular üzerinde durulacaktır.

Görme Engelliler; görme engelliler kendi içerisinde az görenler ve hiç görmeyenler (körler) şeklinde ikiye ayrılmaktadırlar. Görme engellilerin sıkıntıları görme duyusu üzerine olduğu için iletişim konusunda sıkıntıları yoktur. Ancak renkler, semboller ve cisimler hakkında fikir sahibi değillerdir. Bu alanda eksiklerini başka yollarla telafi etmeye çalışmaktadırlar.

Görme engelliler için sesli materyallerin geliştirilmesi ve Braille alfabesiyle yazılmış kaynakların çoğaltılması çok önemlidir. Görme engellilerin toplumdan soyutlanmaması adına mekânsal düzenlemeler de yapılmalıdır. Ancak bu düzenlemeler bazı alanlarla sınırlı kalmamalı, ibadet mekanları, mescit- camiiler, kütüphaneler vb. kuruluşlarda içerisinde olmalıdır. Görme engelliler için yol gösterici levhaların olması, onlara göre materyallerin hazırlanması önemlidir. Görme engellilerle kurulacak olan iletişimde bunların dikkate alınması onlara değer verildiğini hissettirilmesi açısından önemlidir.⁶⁰

İşitme Engelliler; işitme engellilerde iletişimin önemli unsurlarından olan konuşma ve işitme duyusunda sıkıntı yaşamaktadırlar. İşitme engelli bireylerde sözlü bir şekilde iletişim sağlanamadığı için yazılı ve görsel yollar denenmelidir. Ancak yazılı bir şekilde iletişime geçilirken kısa ve sade cümleler seçilmesi daha faydalı olacaktır. Çünkü işitme duyusundan yoksun oldukları için uzun cümleleri anlamakta zorlanmaktadırlar.

Ayrıca işitme engellilerin kullanmış oldukları bir başka yöntem ise işaret dilidir. Bugünkü işaret dili, dar kalıplar içerisinde kalmış sadece günlük ihtiyaçları

⁶⁰ Özdemir, "İletişimin Önemi", 151.

karşılatabilecek şekildedir. Ancak din eğitimi için yeterli değildir ve son zamanlarda DİB'in konuyla ilgili yapmış olduğu çalışmalar mevcuttur.⁶¹

İşitme engellilerle sağlıklı bir iletişim kurulabilmesi için dikkat edilmesi gereken hususlar vardır: bunlardan birincisi engelli bireylerle iletişim kurarken muhatabının kültür, bilgi ve dil gelişim özelliklerini dikkate alırdı. “Hz. Âişe (r.a) şöyle demiştir: “Hz. Peygamber’in (sav) herhangi bir konuyu anlatırken (tane tane konuşması sebebiyle) sözcüklerini saymak isteyen kimse sayabilirdi.”⁶² Hadise bakıldığında Hz. Peygamber’in konuşma tarzına dikkat çekmiştir. İşitme engellilerle konuşurken Hz. Peygamber’i örnek alarak tane tane, yavaş konuşmak onların daha rahat anlayabilmesi ve iletişim açısından önemlidir. İşitme engellilerde dudaktan okuma da çok önemli bir unsurdur. O yüzden işitme engellilerle konuşurken göz hizası ve mesafeye dikkat edilmelidir. Manevi destek ve rehberlikte işitme engellilerle iletişim kurmak isteyenlerin bu özelliklere dikkat etmesi gerekmektedir.

Bedensel Engelliler; bedensel engelliler diğer engelli gruplarından farklı ve avantajlı konumdadırlar. Çünkü sözlü iletişim konusunda sıkıntı yaşamamaktadırlar. Sadece önlerindeki en büyük engel istedikleri mekanlara ulaşamamalarıdır. Bu da fiziki ve mimari düzenlemelerden kaynaklı engellerdir. Bu konuda gerekli önlemler alınırsa onlar için önlerindeki engel kalkmış olacaktır.

Onlar için önemli olan bir husus ise tekerlekli sandalye kullanan kimselerle iletişim kurarken aynı hizada olmaya özen gösterilmelidir. Ve dini konularda abdest, namaz gibi ibadetlerde hangi ruhsatla ibadet edip etmeyecekleri gibi hususlarda DİB görevlileri tarafından bilgilendirilmelidir.⁶³

Diğer Engel Grupları; bu grupta zihinsel engellileri ve süreğen hastalığı olan bireyleri değerlendirebiliriz. Zihinsel engellilerle konuşurken daha sakin ve sabırlı olunmalı, basit ve somut ifadelerle konuşmaya özen gösterilmelidir. Özellikle zihinsel engelli bireylerin eğitilebilir, öğretilbilir olduğu unutulmadan öğretimde basite indirgenmeli ve anlatımda tekrara başvurulmalıdır. Çünkü zihinsel engelli bireylerde bir

⁶¹ Mustafa Başkonak, “İşaret Diliyle Din Eğitimi Çalışmaları: Türk İşaret Dili Dini Kavramlar Sözlüğü”, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları*, (2013), 140-141; akt. Özdemir, “İletişimin Önemi”, 152.

⁶² “Diyabet Hadislerle İslam” (Erişim 10 Aralık 2023), c. 6/311.

⁶³ Özdemir, “İletişimin Önemi”, 154.

konuyu kavramaları diğer bireylere göre daha zor olabilmekte ve iletişim kurmada aceleci davranılmamalıdır.⁶⁴

2. Engelli Bireylerin Yaşadıkları Sıkıntıları Anlamada Din Eğitimin Rolü

İnsanoğlu doğduğu andan itibaren yaşadığı evreni, hayatı, olayları kendisinin veya çevresindeki insanların yaşamış olduğu durumu anlamak ister. İnsan kendisinde ve çevresinde olup bitenleri anlamaya çalışırken, yaşamış olduğu bu sıkıntıları da sorgulamaktadır. İnsanoğlu bu durumda “neden ben?” ya da “neden benim başıma geldi?”, “diğer insanlardan farkım neydi?” gibi soruları sormakta ve bu soruların cevabını da “Allah bana yaptığım hataların, günahların bedelini mi ödetiyor?” şeklindeki din ile ilişki kurarak soruların cevabını aramaktadır. Çünkü engelli birey yaşadıklarını anlamaya çalışırken, yaşadığı olayı günahlarının karşılığı, Allah’ın takdiri, imtihanı gibi dinden çıkarımlarda bulunarak cevabını bulmaya çalışmaktadır.⁶⁵

İnsanın bu olumsuz durumlar karşısında engelliliğini kabullenmesinde, içselleştirmesinde ve başa çıkmada din önemli bir araç olmuştur. Engelli bireylerin karşılaştıkları sorunları aşarken Allah’ın yardımını istemeleri, kendilerine Allah’ın yardım ettiğini düşünmeleri, sorunlarını Allah’ın sayesinde başa çıkabildikleri belirtilmiştir.⁶⁶ Zaten insanoğlu fitratından dolayı zayıf ve ihtiyaç sahibi bir varlık olduğundan Allah’ a güvenme, sığınma davranışını göstermektedir. Kafalarındaki o soruların cevabını bulmaya çalışırken Allah’ın takdiri, sabır, ahiret, kader, şükür gibi kavramlara başvurmuşlardır.

Musayev’in (2016) çalışmasında geçen örnekte engelli bireyler uzun süre boyunca engelliliklerinden dolayı üzüldükleri ve kaygılandıklarını ama bu durumu kabullenmelerinde dinin en önemli sığınma ihtiyacını karşıladığını göstermektedir:

“10-14 yaşları arasında manevi yeterlilik olmamasından dolayı hüznlenme ile umutsuzluk niteliğinde karamsar düşünceler içinde çok oldum. Dört tane hastalığı olan biri olarak insan gerçekten de manevi yetersizlik veya manevi boşluktan dolayı birçok hata ve kusur içinde olabildiğini birçok farklı durumla karşılaşmış oldum. Yaklaşık 7-8 yıl önce kaygı

⁶⁴ Özdemir, “İletişimin Önemi”, 154-155.

⁶⁵ Musayev, Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi, 56-57; Naci Kula, Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma (İstanbul: Dem yayınları, 2005), 27-29.

⁶⁶ Musayev, Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi, 58; Kula, a.g.e, 2005, 241-242.

duyuyordum, üzüliyordum. Askerlik yapamayacağım, fiziksel olarak çalışamayacağım gibi. Ama 2004 yılında Hastalar Risalesini okuyarak az da olsa hastalıkların hikmetini, yaşadığımız çağda çok değişik farklı hastalıkların neden nasip edildiğini öğrenince içinde bulunduğum kaygı sona erdi. Öyle bir seviyeye geldi ki kaygılanma durumumun sona ermesiyle hastalıklarımı çok sevmeye başladım. Sabır, tevekkül, kader, ahiret gibi dini değerlerin öğretilmesi hasta bir insanın karamsarlıklardan, umutsuzluklardan ve üzüntülerden uzak olmasının en önemli kaynaklarından. Bir Müslüman'ın hayatını yönlendiren, şekillendiren, anlamlı ve huzurlu hale sokan dini değerlerdir. Bu noktadan düşünmek gerekir, dini değerlerin olumlu yönde etkileri olmasıyla pozitif yönde anlamlandırabilme gerçekleşmeye başlamıştı. Bu dini değerlere bağlı, ilahi emirlerin uygulanmasıyla yaşanıldığında en önemli fayda olarak yaşanmaktadır. Din benim de fayda gördüğüm tek ve en önemli dayanma kaynağıdır.” (34 yaş, lise mezunu kas erimesi hastalığı)⁶⁷

Yaşadıkları olumsuz durumun Allah'tan geldiğine inanarak bu durumda Allah inancının önemli bir motivasyon kaynağı olduğunu Musayev'in (2016) çalışmasında geçen engelli bireylerin mülakattaki ifadelerinden anlaşılmaktadır: “İnançlı bir insanım, Allah'ın mucizelerine inancım sonsuz. Allah'a inanmak, güvenmek bana müthiş bir güzellik, huzur ve enerji veriyor. Yüce bir güce inanma, yüce bir varlığa sığınma, bende önemli bir rahatlama sağlamaktadır. Allah'tan geleni baş tacı yapmamız gerekir.” (45 yaşında ilkökul mezunu çocuk felci ortopedik engelli)⁶⁸ Engelli bireyler Allah'ın varlığını kabul edip O'na sığındığı takdirde güçlü olacağını ve Allah'ın yardımını hissedeceğini düşünmesi kişiye huzur ve mutluluk getirir. “Allah'a inanmak, O'na güvenmek ve yakınlaşmaya çalışmak beni her zaman rahatlattıyor ve ümidimi artırıyor. Altı yaşımdan bu yana kas hastasıyım. Bana ve tüm hastalara hastalık verip yaşatan Allah'ın mucizeleri sonsuzdur. Bahçemizde kurumuş olan bir ağaç yıllar sonra yeşeriyorsa demek bu da Allah'ın mucizesidir. Yürüyemeyen birisi olarak bu mucizeyi Allah bana da nasip eder de yürürüm.” (21 yaşında kas hastalıklı yürüme engelli) ifadelerde görüldüğü gibi engelli birey, hastalığının nedenini kendisine değil de yüce bir güce dayandırması, kendisinde psikolojik bir rahatlama sağlamaktadır.⁶⁹

Musayev'in (2016) çalışmasında geçen başka bir örnekte ise bazı engelli bireylerin kendilerine verilen bu engelliliğin Allah'ın kendilerini sevdiğini ve sevdiği kullarına dert

⁶⁷ Musayev, *Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi*, 59-60.

⁶⁸ Musayev, *Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi*, 70-71.

⁶⁹ Musayev, *Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi*, 72.

verdiğini ya da Allah'ın takdiri düşünceleriyle kabullenmeye çalıştıkları görülmüştür: *“Yaşadıklarım Allah'ın verdiği bir imtihan. Katlanmam gerektiğini düşünüyorum. Allah adaletlidir. Bir kimsenin günahını başkasına yüklemez. O'nun yarattığında kusur yoktur. Bunu vermesinin bir hikmetini imtihan olarak görüyorum. Allah böyle vermişse bunun mükafatını da verecektir.”* (21 yaşında lise mezunu bir işitme engelli)⁷⁰

Allah inancı, engelli bireylerde yaşadıkları sıkıntılarını anlamada ve sorgulamada önemli bir faktördür. Ancak bazen engelliler “Allah beni neden cezalandırıyor?” gibi sorgulamalarla yeterli cevabı bulamayınca Allah'ın kendilerini cezalandırdığını düşünerek Allah'ın varlığı konusunda şüpheye düşmektedirler. Bu dini krizlerin oluşturduğu suçluluk ve günahkarlık hisleriyle baş etmede kişiye Allah inancı ve kader inancı öğretilmesi önemlidir.⁷¹ Allah inancı engelli bireylere öğretilirken, Allah'ın sonsuz merhametinden, yarattıkları arasında asla adaletsizlik yapmayacağından ve kullarını engelli-sağlıklı birey olarak ayırt etmeksizin seveceğinden bahsetmek gerekir. Bu dünyanın geçici, ahiret hayatının ise sonsuz olduğundan ve bu dünyada sabretmesi sonucunda Allah'ın kendilerini cennetle müjdelediğinden bahsederek onların yaşadıkları ümitsizlik duygularından kurtulmalarına yardımcı olabilir.

Engelli bireylerin yaşadıkları sıkıntıları baş etmede kader inancına da bağlamaktadırlar. Toplumda alın yazısı olarak da bilinen Kader, yüce Allah'ın olacak bütün nesnelere, şeylerin zaman ve yerini, özellik ve niteliklerini ezeli ilmiyle bilmesi ve takdir etmesidir.⁷² Kader, hayır ve şer anlayışı kişinin yaşadığı olumsuz durumları kabullenmesini kolaylaştırır. Bazı engelli bireyler yaşadıkları sıkıntılarını kadere bağlayarak kendilerini rahatlatmaya çalışmışlardır: *“Kaderimizde var ki, yaşıyoruz, bu durumla baş etmemin nedeni, kader ve ahiret inancı zaten. Görmek isterim ama her işte bir hayır vardır. Bizden daha kötü durumda olanlar var. En azından biz yürüyebiliyoruz, düşüncelerimizi anlatabiliyoruz.”*⁷³ (28 yaşında, üniversite mezunu, görme engelli) Musayev'in (2016) çalışmasında yapmış olduğu mülakatta görüldüğü gibi kendilerini kötü hissettiğinde sebebini kadere bağlayarak hayatını anlamlandırmaya çalışmıştır.

⁷⁰ Musayev, *Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi*, 73-74.

⁷¹ Musayev, *Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi*, 75.

⁷² Yusuf Şevki Yavuz, “Kader”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/c. 24/58.

⁷³ Musayev, *Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi*, 78.

Kader inancı engelli bireye, yaşanan olayların sebebi hakkında ikna edici cevaplar sunmaktadır. Yaşanan olumsuz olaylar karşısında kişinin durumunu daha çabuk kabullenip her olayda ilahi bir hikmet olduğunu düşünmekle birlikte yaşananlara karşı daha iyimser bir bakışla yaklaşmasını sağlamakta ve hayata küsmesini engellemektedir.

Engelli bireyler, başlarına gelen engelliliğin kadere bağlayarak Allah'ın sevdiği kullarına daha çok ibadet edip dua etmeleri için bir nimet olduğunu değerlendirmektedirler. Bu kader inancı düşüncesiyle bireyin bunalımdan kurtulup kabullenmesini sağlayacak bir işlev olarak görmektedir. Musayev'in (2016) çalışmasında geçen mülakatta kadere ve yaratıcıya boyun eğmekle her şeyin daha kolay olacağını C.A.V şöyle açıklamaktadır:

“Bu dünya da attığımız her adım yaptığımız her iş adeta bir birimi destekliyor. Bu norm beni mutlu etmekle beraber şaşırtıyordur. Bu olgu sanki, hava yağdığına güneşin kendisini gösterme çabasına kaynaklı gökkuşağı ahengi gibi. Yüklemin tümceyi desteklemesi gibi. İster inansın ister inanmasın eşrefi mahlukatın en büyük destekçisidir kader. Kanız ve basta birbirini destekler. Kadere bu doğrultuda inanıyorum. Kadere iki konuda yaklaşıyorum. Birinci şükredici yaklaşım tevekkül yani. İkincisi isyankâr tutum tarzı. Kavramlar algıları belirlediğinden algılar da normlarımızı yansıttığından bu bakış açılarına şaşmamak gerekir. Ülkemizde ciddi oranda bir popülizm kültürü yaşatılıyor. Biz insanlar olarak bu popülizm kültürünün önüne geçmek, yürüdüğümüz yolları açmak ve düzeltmekle mükellefiz. Ben hiçbir zaman kader kurbanı olmadım. Kader benim kurbanım oldu. Halbuki ben kaderime teslimdim. İhtiyacımız olan tek şey boyun eğmek. Lakin gidişata değil, yaratıcıya boyun eğmek. Bundan sonra her şey kolay zaten. Hayattaki her şeyi tesadüf sanırsanız yanılırsınız ve kaybedersiniz. Her şey Allah'ın takdiri. Allah herkesin kaderini herkesten önce yaratmıştır. Kader doğumla değil, doğumdan önce de kazanılır. Kadere inanmak imanın şartlarından. Kadere teslimiyet, insana yaşamı sevdiren, onunla nasıl başa çıkabileceğini gösteren yegâne unsurdur. Hayatı kolaylaştırır. Nereden mi biliyorum dersin ben kadere teslim olanlardanım. Ama sorgulamıyor da değilim.” (24 yaş, üniversite mezunu, kas hastalığı) ifadelerine bakıldığında kişi sorgulasa da kadere olan teslimiyet kolay kabullenmesini sağlamıştır.⁷⁴Kadere inanan insan, olayların Allah'ın izniyle gerçekleştiğini, sebep– sonuç ilişkisi içinde olduğunun bilincinde olur. İslam'a göre hayır ve şerri Allah yaratır. Buna inanan insan yaşadığı olumsuzluklara karşı iyimser bir bakış açısına sahip olmasını sağlar.

⁷⁴ Musayev, *Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi*, 83-84.

Engelli bireylere hayır ve şer konusunda bilgi verilirken yaşadıkları olayları olumsuz değerlendirmemeleri anlatılmalıdır. Çünkü Allah, “*Olabilir ki siz, bir şeyden hoşlanmazsınız; oysaki o sizin için bir hayırdır. Yine olabilir ki, siz bir şeyi seversiniz, oysaki o sizin için bir kötülüktür. Allah bilir, siz bilmezsiniz.*”⁷⁵ ayetiyle kişilerin başına gelebilecek olumsuz durumların belki de hayır yönü olduğundan bahsedilmelidir.

Dini hayatın en önemli unsurlarından biri de ibadetlerdir. İbadetler, insan ile Allah arasında iletişim kurmasını sağlamakta, inanan insanlara zorluklara dayanma gücü vermektedir. Musayev’in (2016) çalışmasında gönüllü mülakata katılan 39 yaşındaki meslek yüksekokulundan mezun ve Fredrich ataksisi olan bir birey namazın yaşadığı sıkıntı ve olumsuzluklarla başa çıkmada güç verdiğini söylemektedir:

“Sadece şu açıdan bir düşünce bile beni kendime getirdi. Bir gözlük kendi kendine olamaz. Mutlaka yapan bir usta vardır. Peki en gelişmiş kameralardan daha mükemmel gözü yapan bir sanatkâr yok mudur? Ve gözlüğü alırken ustaya teşekkür ediyoruz. Peki neden gözümü yaratana teşekkür etmiyorum dedim. 2005 yılında beş vakit namaz kılmaya karar verdim. Abdest alma sorunum vardı. Çok ağır olduğumdan babam her gün beni abdest almaya götüremezdi. Sağ olsun Din Kültürü Öğretmeni komşumuz bana teyemmüm alarak namaz kılabileceğimi öğretti. Namazımı tekerlekli sandalyede ya da oturduğum yerde kılıyorum. Zaman içinde daha bir şevkle hatta ağlayarak namaz kılmaya başladım. Yazılarımda yazdığım gibi bu dünya faniydi ve biz bu dünyaya eğlenceye değil, Allah’ı tanıyip sevmeye ve severek kulluk yapmaya gönderilmiştik. Allah o kadar merhametli ki doğru yolu bulmamız için Peygamber ve insan kullanma kılavuzu kitabı Kur’an’ı Kerim’i göndermişti... Namaz ah namaz. Namazsız yıllarıma acıyorum. Namaz ile duayı ayıramam. Önemli olan duadır. Ama namazsız dua eksik olur. Namaz kılıp elimi Rabbime açınca ağlamak istiyorum ve bu ağlama bana baklavadan lezzetli geliyor. Öyle bir iç huzuru duyuyorum ki anlatılmaz. Hele o sabah namazı... herkes uyurken Rabbimle dertleşiyorum... tüm engelli kardeşlerim namazı tatmalı.”⁷⁶

İbadetler, kişiye sıkıntılı zamanlarında o olumsuz duygulardan arınmasına ve rahatlamasına yardım etmektedir. Aynı zamanda kişinin o vakitlerde namaza, duaya sarılması kişiye mutluluk, huzur ve moral vermektedir. “*Sabır ve namazla Allah’tan yardım isteyin.*”⁷⁷ ayetine bakıldığında Allah-ü Teala kişinin sıkıntılı zamanlarında

⁷⁵ el-Bakara 2/216.

⁷⁶ Musayev, *Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi*, 90-91.

⁷⁷ el-Bakara 2/153.

namaz ve duaya sarılarak başa gelen sıkıntılara sabredilmesini tavsiye etmiştir. Dua, insana mutluluk, rahatlama, huzur ve duya karşılık verileceği hissini yaşatmaktadır. “Eğer kullarım sana benim hakkımda sorular sorarlarsa (bilsinler ki) ben çok yakınım, dua edenin yakarışına her zaman karşılık veririm.”⁷⁸ ayetiyle kişilerin duasının işitildiği bildirilmektedir. Engelli birey, duasının işitildiğini bilmeleri, yaşadığı sıkıntılara karşı daha iyimser düşünceleri, sorunlarla mücadele konusunda daha güçlü olmalarına katkı sağlamaktadır. Hz. Peygamber, “Dua, başa gelen ve henüz gelmeyen belaya karşı fayda sağlar. Ey Allah’ın kulları, duaya sarılın!”⁷⁹ hadisiyle ümitsizliğe düşülmemesi gerektiğini belirtmiştir.

Engelli bireylerin sıkıntılarla mücadele etme sürecinde Allah’a inanarak ettikleri duayla sorunlarla baş etmede sabırlı olmayı öğretir. Sabır, her şeyin Allah’tan geldiğine inanarak kişiye dayanma gücü verir. Musayev’in (2016) çalışmasında görüştüğü M.İ. yaşadıklarıyla baş etmede sabrın önemli olduğunu söyleyerek duygu ve düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

“Rahmetli dedem her zaman sabırlı olacaksın, bu yükü taşımasını bileceksin derdi. Ben de hep sabırlı olmaya gayret ettim. Sabretmenin çok büyük faydasını gördüm. Böylece sabretmem isyankâr olmamı engelledi. Çok isyan edeceğim bir noktada sabretmem Allah’ın bana sunmuş olduğu güzellikleri görmemi sağladı. Aynen Mevlâna hazretlerinin söylediği gibi. Sabret ki, her şey hissettiğin kadar derin ve sonsuz olsun. Sabret ki, her şey gönlünce olsun.” (45 yaş, ilkokul mezunu çocuk felci ortopedik engelli)⁸⁰ görüldüğü gibi sabırla kişi isyandan uzak durduğu gibi hayata küsmesini engellemiştir.

Eğer kişi hayata küsmeden yaşananlara sabredip mükafatını Allah’tan beklerse karşılığında cennetin verileceği bir hadiste şöyle bildirilmiştir:

“İbn Abbas, Ata b. Ebi Rebah’a, sana cennet ehlinde bir kadın göstereyim mi? der. Ata, evet göster der. Bunun üzerine Abdullah İbn Abbas, işte şu siyah kadındır ki, bu kadın Peygamber (sav) ‘e geldi ve sara hastalığı tutuyor, üstüm başım açılıyor. İyileşmem için Allah’a dua edin. Resulullah istersen sabreder, cennetlik olursun istersen sana şifa vermesi için Allah’a dua ederim

⁷⁸ el-Bakara 2/186.

⁷⁹ “Diyabet Hadislerle İslam” (Erişim 11 Aralık 2023), c. 2/53.

⁸⁰ Musayev, *Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi*, 113.

demıştır. Bunun üzerine kadın; o halde hastalığıma sabredeceğim ancak üstüm başım açılıyor. Üstümün başımın açılmaması için dua buyurunuz deyince, Peygamber de ona dua etti.”⁸¹

Yine kişinin sabretmesiyle cennetle müjdelendiği bir hadiste ise Allah şöyle buyurmuştur: “Yüce Allah, "İki sevgilisi (olan gözlerini almak sureti) ile kulumu sınıdığımda sabrederse, bu ikisine karşılık ona cenneti veririm.”⁸² Kutsi hadise baktığımızda sağlıklı bireylerle engelli bireylerin hayatta aynı oranda yararlanmadığını ama ahirette ise engelli bireylerin daha avantajlı olduğu görülmektedir.

Sağlık dünyada verilen en büyük nimettir. Ancak dünya da ahiretin tarlasıdır yani imtihanların, afetlerin, hastalıkların olması normaldir. Kur'an'ı Kerim' de Allah-ü Teala'nın insanın korkuyla, açlıkla, mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle imtihan olunacağını bildirmiştir.⁸³ Engelli bireylerin yaşadıkları bu olumsuz durumları anlamaları, kendi içerisinde anlamlandırabilmeleri için sabır, şükür, tevekkül ve imtihan gibi kavramların iyi anlatılması gerekir.

Musayev'in (2016) çalışmasındaki mülakat görüşmelerine bakıldığında engelli bireylerin yaşadıklarını kabullenmede ve mücadele ederken kendilerine verilmiş olan sıkıntıların bir imtihan olduğunu farkına varıp bu süreçte pozitif düşünceyle hareket ettiğini söyleyen C.Ç. düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

“Bu hastalığın teşhisinin konulduğundan beri 19 yıl olmuş. Hastalığın ilk dönemlerinde 2-3 sene böyle bir düşünce vardı. Yani hastalığımın sebebinin anne babamın ihmali olarak düşünüyordum. Yıllar içinde olgunlaştım. Kur'an'ı okuduktan sonra anladım ki dünya hayatı bütünüyle bir sınav. Bütün kalbimle inanıyorum ki Allah beni sevdiği ve kendi irademle doğru yolu bulabilmem için bana hastalık vermişti. Ve yine eminim ki gün gelecek, Allah bana şifa verecek inşallah. Hastalık verdim sabretti, şimdi de sağlıklı olup sabredip günahlara girecek mi acaba diye imtihan yapacak. Bu dünya sınav yeri değil mi? Neden olmasın? Hastalığıma üzülmiyorum. Dünya hayatı bir imtihandır. Bu imtihanın zor sorularından birisi engelliliğe sabretmektir. Ben inşallah sabredip üstelik ibadet ederek inşallah çok sevap kazanıyorumdur. Yani bana inşallah cennette yüksek makamı kazandıracak hastalığıma üzülmek değil teşekkür ediyorum. Ama şükürler olun, neden ben böyleyim diye hiç isyan etmedim.” (39 yaş, meslek

⁸¹ “Diyanet Hadislerle İslam” (Erişim 11 Aralık 2023), c. 4/262.

⁸² “Diyanet Hadislerle İslam” (Erişim 11 Aralık 2023), c. 4/263.

⁸³ el-Bakara 2/155.

yüksekokulu mezunu, fredrich ataksisi)⁸⁴ kişinin düşüncelerine bakıldığında durumunu imtihan olarak görüp olayları kabullenmesi kolay olmuş. Engelli bireylerin yaşadıkları durumun günahlarının, hatalarının ya da anne babaların ihmali sonucunda böyle olduğunu düşünmemeleri, Allah'ın kendilerine vermiş olduğu bir imtihan olduğu bilincinin verilmesi gerekir. “Allah bu hastalığı bana benim ahiretim için hayırlı olsun diye vermiştir düşüncesindeyim. Çünkü bu hastalıkla birlikte bana sabır da vermiş ki, isyan etmeyeyim. Bu benim en büyük imtihanımdır. Ne ceza ne de başka bir şeydir.” (32 yaş, ortaokul mezunu, bedensel yetersizlik)⁸⁵ Birey burada kendisine verilen engelliğin bir imtihan olduğunun bilincindedir. Ayrıca kişilerin başına gelen bu olumsuzluklar günahlarının bir bedeli olsaydı Peygamberlere niçin gelmiş olabilirdi. Çünkü peygamberler günahsız olmaları sıfatıyla bilinen ama Allah-ü Teala kimi peygamberleri hastalıkla kimisini de evlatla kimisini de canla, malla sıkıntılara maruz bırakmıştır. Her sıkıntının arkasında bir hata, günah aramak doğru değildir. Bunun bir imtihan olduğu, Allah'ın kulları uyarmak için sıkıntılar verdiği unutulmamalıdır.

Yapılan görüşme ve çalışmalara bakıldığında engelli bireylerin yaşadıkları sıkıntıları anlamlandırabilmelerinde ve bu zorlukları aşabilmelerinde dini inanç ve değerlerin kişilere tatmin edici cevaplar sunduğu görülmektedir.⁸⁶ Özellikle dini değerler engelli bireylerin ümitsizliğe düşmesini engellemektedir. Son yıllarda da gerçekleştirilen bütüncül psikoterapik araştırmalar, din-ruh sağlığı arasında beklenmedik ölçüde olumlu bir ilişkinin varlığını ortaya koymakla birlikte önceki bilimsel bulguları da pekiştirmiştir. Ancak dinin ruhsal düzenleme ve sağlıktaki oynadığı belirleyici rolü ile ilgili değerlendirmelerden, dinin psikoterapinin yerini alabileceği sonucu çıkarılmamalıdır. Zira hem çıkış noktaları hem hedefleri açısından her ikisi farklı boyutları temsil etmektedir. Dinin kaynağı Tanrı, psikoterapinin kaynağı insandır. Dinin temel amacı insanı kurtuluşa erdirmek, psikoterapinin amacı, insanı zihinsel ve ruhsal problemlerden

⁸⁴ Musayev, *Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi*, 117.

⁸⁵ Musayev, *Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi*, 121.

⁸⁶ Musayev, *Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi*, 140.

kurtarmak ve uzak tutmaktır. Böylece dinin, iyileştirici etkisinin psikoterapinin iyileştirici etkisinden daha güçlü ve kuşatıcı olduğu söylenmektedir.⁸⁷

Din eğitimi vasıtasıyla imtihan, sabır, tevekkül, teslimiyet, dua, kader, ahiret inancı gibi değerleri öğrenen insan, her kaybettiğinin bir telafisi olduğunu, sebat gösterdiğinde mutlaka karşılığını alarak kazananlar arasında yer alacağını bilmektedir. Dünya hayatının bir imtihan olduğunu, her türlü sıkıntıya göğüs germenin mutlaka bir karşılığının olacağını, yaşadıklarıyla nasıl baş edeceğinin yollarını öğrenmektedir.⁸⁸ Bu yüzden doğru bir şekilde öğretilen din eğitimi kişilere mutlu ve huzurlu bir hayat sürmelerini sağlayacaktır.

⁸⁷ Abdülkerim Bahadır, “Psiko-sosyal Bir Sorun Olarak Engelliliği Anlamlandırma Dinî Referanslar ve Pratik Yansımaları”, (2010), 171; Musayev, *Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi*, 64-65.

⁸⁸ Musayev, *Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi*, 68.

ÖNERİLER

Engelli bireylerde manevi destek ve rehberlikte ilk önce önem verilecek konu ise sağlıklı bir şekilde iletişimin olmasıdır. Engelli bireylerde manevi desteğin sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesi için bu destek hizmetini veren danışmanlar ve alan kişiler arasında verimli bir iletişimin olması gerekir. Özellikle bu iletişimi sağlayan danışmanların engelliler hakkında yeterli bir alan bilgisi, muhatabına yönelik samimiyet, pozitif ve empatik bakış açısına ve etkili bir iletişim becerisine sahip olmalıdır.⁸⁹

Engelli bireyler ya da aileler manevi destek ve rehberlik konusunda yeterince bilgi sahibi olmadıklarından dolayı ne yapacaklarını bilemiyorlar. Bu yüzden gerekli iletişim kanalları oluşturulmalıdır. Bu süreçte etkileşimde buldukları insanlar, doktorların, danışmanların vereceği küçük el broşürleri, yönlendirme vs. olabilir.⁹⁰ Ne kadar çok yardımcı olunursa gerek engelli bireyler gerek aileler kendilerini bu konuda yalnız hissetmeyip karamsarlığa düşmeyeceklerdir.

İletişim, engel türlerine göre değişebilir. Bu durumda işitme engelliler için işaret dili ile ilgili videolar, semboller; Görme engelliler içinde Braille alfabesiyle yazılmış materyallerin çoğaltılması önemlidir. Sağlıklı bireylerin iletişimde kullanmış oldukları işaretler, semboller, jest ve mimikler engelli bireylerin engel türüne göre geliştirilip uyarlanmalıdır.

Sadece iletişimdeki unsurlar da değil fiziki unsurlarda dikkate alınmalıdır. Bütün farklılıkları da içine alarak iş yerleri, okullar, hastaneler, kaldırımlar vs. her yerde engellilere yönelik iyileştirilmiş bir düzen oluşturulmalıdır. Böylelikle engelli bireyler topluma kazandırılmalıdır.

Ayrıca engellilere yönelik Diyanet TV de engellileri, ailelerini ve toplumu bilgilendirip bazı eğitim programları yapılabilir. Engelli birey ve ailelerin yaşamlarını,

⁸⁹ Özdemir, “İletişimin Önemi”, 143.

⁹⁰ Özdemir, “İletişimin Önemi”, 143; Ulutaşdemir, “Engelli Çocukların Eğitimi”, 128.

sorunlarını ve çözümlerini işleyen manevi destek niteliğini içeren dizi, film vb. programlara yer verilebilir.⁹¹

Engelli türlerine göre engellilerin fıkhi açıdan yükümlülükleri ve karşılaştıkları sorunları ihtiva eden ilmihal hazırlanabilir. Örneğin, eğitilebilir, öğretiler engelliler dinen yükümlü müdür? Ortopedik engelli organ noksanlığı sebebiyle nasıl namaz kılacak ve abdest alacak? Anne karnında engelli çocuğu olan anne onu aldirabilir mi? Engelli çocuğu olan aile çocuğuna bakmada karşılığını sadece ahirette mi alacaktır vb. sorular engelli birey ve ailelerin sordukları sorulardan bir kısmı olup bu vb. hususları ihtiva eden kitaplar hazırlanmalıdır. Ayrıca engelli birey ve ailesine yönelik kötülük problemi, kaza ve kader açısından engellilik, engelliliğin kabullenilmesinde sabır, tevekkül, şükür, rıza, teslimiyet gibi dini değerlerin anlam ve önemini ele alan özel eserler hazırlanmalıdır. Bu çerçevede görme engellilere sesli yayınlar hazırlanabilir.⁹²

Engellilerin kendilerine uygun meslek sahibi olmaları ve onlara uygun yerlerde istihdam edilmeleri engelli bireyler için çok önemlidir. Engellilerin kendi sıkıntılarından dolayı iş bulmaları zordur. Çünkü toplumun bazı kesiminde işe yaramaz, faydası olması düşüncesi hakimdir. Bu yüzden yaşamlarının birçok alanında sıkıntı çeken engelli bireyler ekonomi sıkıntılarında dolayı da sosyal alanda dışlanma oranı artmaktadır. Bu yüzden engellilerin meslek edinip kendileri için faydalı olmaları önemlidir. Böylece kendilerine olan güvenleri artar ve sosyalleşmeleri de kolaylaşır.

Engellilere yönelik toplumun bakış açısını da değiştirmek önemlidir. Engelli bireyler diğer sağlıklı bireylerden farklı görülme yani ötekileştirilmek istemezler. Ancak toplumun engellilere yönelik alaycı, acıma ifadelerinden dolayı kendilerini soyutlamak zorunda kalırlar. Bu yüzden engelli kimselere karşı hitap ederken alaycı, onur kırıcı ve rencide edici ifadelerden uzak durmak gerekir.

Ayrıca sadece engelli bireylere değil, engelli çocuğa sahip olan ailelere yönelik de manevi destek ve rehberlik de verilmelidir. Çünkü sağlıklı bir çocuk beklerken engelli çocukları olması sonucunda şok, üzüntü, hayal kırıklığına uğrayan ailelerin durumu

⁹¹ Halide Nur Özudođru Erdoğan, “Engellilere Yönelik Din Eğitimi ve Öğretimi”, *Engellilere Yönelik Din Eğitimi ve Öğretimi*, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları (Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 260.

⁹² Özudođru Erdoğan, “a.g.e”, 260.

kabullenmeleri ve çocuklarına sağlıklı bir şekilde eğitim verebilmeleri için uzmanların yardımcı olması gerekmektedir. Mesela sorunları ortak olan aileler bir araya getirilerek ailelerin hissettikleri duyguları, yaşadıkları sıkıntıları birbirlerine güç ve fayda olması için paylaşmaları sağlanır. Dini danışmanlar da gerektiğinde devreye girerek ailelerin bir yol bulmasına, rahatlmasına yardımcı olur. Böylece duygusal güçlüklerle bağlı olarak anne-babaların yaşadıkları sıkıntıları anlamalarına ve çözümlenmelerine yardımcı olunur.⁹³

Engelli bireylere manevi destek ve rehberlik sağlayacak, psikolojik sıkıntılarının üstesinden gelmelerine yardımcı olacak dini inanç ve değerlerin din eğitimi vasıtasıyla kazandırılmaya çalışılmalıdır. Dini değerler doğru bir şekilde öğretilerek bireylere hayatı anlamlandırabilmeleri için yardımcı olunur.

Bu düzenlemeler dikkate alındığında engelli bireyler için önündeki engelleri aşması daha kolay olacak ve onları birer engellilikten çıkaracaktır.

⁹³ Musayev, *Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi*, 134.

SONUÇ

Tarih boyunca her dönemde engelliler var olmuştur. Ve insanlar başlarına gelen bu musibetlerin neden ve niçin olduğunu sorgulamışlardır. Zihinleri meşgul eden bu soruların cevabı uzun yıllar araştırılmış ve tatmin eden cevaplar aranmıştır. Burada önemli olan ise kişilerin özellikle engelli bireylerin zihinlerinde oluşan bu sorulara karşı verilecek cevaplardan hareketle kişilerin bakış açısını değiştirmek ve bütün zorlukları aşmada manevi destek ve rehberliğin önemini anlatmaya çalıştık.

Öncelikle engelli bireylerde, engel çeşitlerinin ve özelliklerini bilmek, bireylere verilecek manevi destek ve rehberlik açısından önemlidir. Engelli bireyler kimlerdir ve hangi engel türlerinin ne gibi sıkıntılar yaşadıkları, bu sıkıntılar karşısında nasıl davranması gerektiği hakkında bilgiler verilmiştir. Engelli bireylerin, engel türüne göre yaşadıkları olaylar, aile, eğitim ve çevrenin farklı olmasından dolayı yaşadıkları sıkıntılar da aynı değildir. Ancak yaşadıkları olayları anlama ve kendi içinde anlamlandırabilmeleri için manevi desteğe ihtiyaçları olabilmektedir.

Engelli bireylerin yaşadıklarını anlamlandırabilmeleri için dini değerler önemli rol oynamaktadır. Yaşadıkları bu süreçte neden engelli olduklarını, niçin kendi başlarına geldiğini ya da herhangi bir hata, günahtan dolayı mı cezalandırıldıklarına dair sorgulamaları olmaktadır. Bu sorgulamalarla baş etmede Allah, peygamber, sabır, şükür ve imtihan gibi dini kavramlardan destek almaya çalışır. Bu dini kavramlarla engelli bireyler yaşadığı durumu anlamlandırmaya ve açıklamaya çalışır. Özellikle yaşamış oldukları bu engelliliğin sebebini dini değerlerle anlamlandırmaya çalışırken kendilerine değil de Allah'a dayandırmaları onlar için psikolojik açıdan rahatlatmıştır. Çünkü yaşadıkları bu sıkıntıların kendilerine bir imtihan olarak verildiği, sabredilince mükafatını alacağı düşüncesi kişiyi ümitsizliğe düşürmemiş, ahiret inancıyla birlikte hayata umutla bakmasını sağlamaktadır.

Engellilerin bu süreçte karşılaştıkları sıkıntıları dikkate alıp gerekli önlemlerin alınarak onları topluma kazandırmak çok önemlidir. Çünkü engelli bireyler toplumdan ayrı bir grup olarak görülmek istememekte, sağlıklı bireylere nasıl imkanlar sağlanıyorsa, davranılıyorsa daha adil bir şekilde kendilerine de sağlanmasını istemektedirler. Özellikle toplumun olumsuz tutum ve davranışların engelli bireylerin motivesini düşürmekte, toplumdan uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Bu yüzden engelli bireylere nasıl

davranılması gerektiği hususunda toplum bilgilendirilmelidir. Ayrıca engellilerin topluma kazandırılması için engel türüne göre gerekli materyallerin hazırlanıp gerekli fiziki ve mekân düzenlemesi de yapılması gerekmektedir. Onları toplumdan ayıştırmak yerine topluma faydalı olabileceği düşüncesi onlara aşılmalıdır. Özellikle engellilerin meslek sahibi olmalarını sağlamak ve onların istihdam edilmesi konusunda yardımcı olmak önemlidir. Böylelikle toplumla ilişki kuran engelli bireyler hayata daha umutla ve mutlulukla bakmaları sağlanabilir.

Bir önemli husus ise engelli bireylerin bu durumu kabullenmelerinde yardımcı olacak ailenin de kendi içerisinde kabullenmesi, uyum sağlayabilmesi çok önemlidir. Bu yüzden engelli çocuğa sahip olan ailelere bu sıkıntıları kolay atlatabilmeleri adına manevi destek verilmelidir. Çünkü her aile gibi engelli çocuğa sahip olan aileler çocuklarının sağlıklı birey olmalarını istemekte ancak karşılaştıkları bu durumda aile de ilk önce kabullenememe, şok, üzüntü, çaresizlik ortaya çıkar. Kabullenemediği için çareler arar ve bazı sıkıntı, zorluklarla karşılaşır. Ailelerin bu durumu aşmalarında engelli çocuklarının kendileri için Allah tarafından gönderilmiş bir emanet olduğu, bu imtihanın sonunda mükafatın olacağı anlatılmalıdır. Aynı durumu yaşayan insanlarla görüştürülerek manevi destek ve rehberliğin önemli olduğunu anlatmaya çalıştık.

Sonuç olarak gerek engelli bireylerin gerek ailelerin yaşadıkları bu sıkıntıları aşmada dini değerlerle, ayetlerle ve hadislerle manevi rehberliğin daha kolay olacağını belirttik.

KAYNAKÇA

- Bahadır, Abdülkerim. “Psiko-sosyal Bir Sorun Olarak Engelliliği Anlamlandırmada Dinî Referanslar ve Pratik Yansımaları”.
- Bahçekapılı, Mehmet. “Din Eğitiminde Motivasyon ve Verimlilik Sempozyumu”. *Din Eğitiminde Motivasyon ve Verimlilik Sempozyumu*. ; Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, 2016.
- Başkonak, Mustafa. “İşaret Diliyle Din Eğitimi Çalışmaları: Türk İşaret Dili Dini Kavramlar Sözlüğü”. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları*.
- Çağlar, Doğan. *Ortopedik Özürlü Çocuklar ve Eğitimi*. Ankara : Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 1987.
- Çınar, Fadime. “Yaşlı ve Engelli Bireylerde Manevi Bakımın Önemi” 6/13 (2018), 35-49.
- Enç, Mitat vd. *Özel Eğitime Giriş*. Ankara: AÜEF Yayınları, 1981.
- İbn Mâce, Muhammed Nâsirüddin. *Sahihu Süneni İbn Mace*. Riyad : Mektebetü't-Terbiyeti'l-Arabi li-Devli'l-Halic, 1986.
- Kandemir, Elif Zehra. “Engellilik, Engelli Bireyden Çok Tüm İnsanlık İçin Önemli Bir Sınav”. *Perspektif*. 03 Aralık 2023. Erişim 20 Aralık 2023. <https://perspektif.eu/2023/12/03/engellilik-engelli-bireyden-cok-tum-insanlik-icin-onemli-bir-sinav/>
- “Özürlüleri İstihdamı ve Çalışma Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar”. Ankara: Körler Federasyonu Yayınları, 2001.
- Koç, Ahmet. “Din Eğitiminde Etkili İletişim”.
- Kula, Naci. *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*. İstanbul: Dem yayınları, 2005.
- Kula, Naci. *Engelli Birey ve Ailesinin Psiko- sosyal Sorunları ve Manevi Destek*. İstanbul, 2012.
- Kula, Naci. “Engelli Çocuğa Sahip Ailelere Yönelik Manevi Destek Eğitimi”. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2012.
- Musayev, İslam. *Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi*. İstanbul: C Planı Yayınları, 2016.
- Özdemir, Saadettin. “Engelli Bireylerin Mânevi Rehabilitelerinde İletişimin Önemi”.
- Özsoy, Yahya vd. *Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar “Özel Eğitime Giriş”*. Ankara : Karatepe Yayınları, 1996.
- Özüdoğru Erdoğan, Halide Nur. “Engellilere Yönelik Din Eğitimi ve Öğretimi”. *Engellilere Yönelik Din Eğitimi ve Öğretimi*. Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Sancaklı, Saffet. “Hz. Peygamber’in Engellilere Karşı Bakış Açısının Tesbiti”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 6/3 (01 Haziran 2006), 37-72.
- Tirmizî, Ebu İsa (ö. h. 279). *Sünenu't-Tirmizî*. 5 Cilt. Mısır: Şirketu Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bali, 2. Basım, 1395.

Ulutaşdemir, Nilgün. “Engelli Çocukların Eğitimi”. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi* 2 (01 Ocak 2007), 119-130.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Kader”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/58-63. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Hak Dini Kur'an dili : Yeni Mealli Türkçe Tefsir. çev. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır. Ankara : Diyanet İşleri Reisliği, 1936.

“Diyanet Hadislerle İslam”. Erişim 11 Aralık 2023.
<https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/sayfa.php?CILT=4&SA YFA=383&SRC=Hastalar%C4%B1n%20duas%C4%B1>